

תמצית מסקנות הדף מסכת בבא בתרא

פרקים ראשון-שני-שלישי

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום לשלושת הפרקים הראשונים של מסכת בבא בתרא. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפרט את מהלך הסוגיה עם המשא-והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על-פי פירוש רש"י - באופן תמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סדורה בפיהם" (עירובין נד, ב), וכדברי ריש לקיש (תענית ח, א): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפון (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית כבר להבנת הסוגיה.

מובן כי אין ייעודו של הסיכום המוגש כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ לכל לומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה - יוכל גם להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי - אבקש שיודיעני). כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר במקומות אחרים בתלמוד הבבלי.

למעין - סימני הסיכום

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר, צוינו אחרי כן מקומו). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

במשנה שפְּרְטִיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה.

בהערות-השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות

מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יצוין כי רבים מהצינונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

על מנת שלא לפגוע ברצף החזרה על מסקנות דף הגמרא, בסופו, צירפתי לסיכום **קובץ הערות** - ובהן ליקוטים, הרחבות, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מפרשים וכדומה; שאינם מתאימים להיכלל בגוף הסיכום לפי דרכו. אין קריטריונים ספציפיים לנושאים שההערות עוסקות בהם. בעיקר עוסקות ההערות בדברים שעלו במהלך הלימוד, ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה. סימון העיפרון מורה על דברים שכתבתי מדעתי.

תוכן עניינים

310	השותפין - פרק ראשון (ב-ז).
321	לא יחפור - פרק שני (ז-כז).
326	חזקת הבתים - פרק שלישי (כח-ס).

השותפין - פרק ראשון (ב-ז).

- ב. שותפים שהסכימו לעשות קיר ביניהם בחצר (ועשו על כך מעשה קניין) - עושים את הקיר יחד, באמצע, וכנהוג (*אפילו בלולבים ובענפים; ד.). וי"א: אף הרוצים לחלוק ביניהם את החצר (ועשו קניין ממש, שמדובר אף בחצר קטנה, שאינה בתחלוקה (*יב.)), יכול האחד לכפות את חברו שיעשו יחד קיר באמצע וכנהג, מפני הוזהר ר"א. והכל מודים שכופים לעשות קיר בחצר מפני הגג הסמוך (ששימושו אינו צפוי) או רשות-הרבים, או כשהיה קיר ונפל; וכן בגינה (משום עין הרע) ובבית¹.
- ג. סוגי הקירות המקובלים - גוויל (=אבנים בלתי-מסותות), עובי 6 טפחים; גזית (מסותות), 5 טפחים; כפיסים (אריחים, חצאי לבנים), 4 (כולל טיט בין 2 האריחים, בשיעור טפח; ו"א שקטיט עם חצץ צריך יותר; ו"א שבו מדובר דווקא); ולבנים, 3 טפחים. ומסתבר שהעובי הנקוב כולל טיח. [בבית-המקדש הראשון, שגבהו 30 אמה, היה קיר בעובי אמה בין ההיכל לקה"ק; אך בשני (היה גבוה, וקיר לא יעמוד) היו שם 2 פרוכות (*לרבנן; מפני ספק בקדושת האמה; יומא נא:)].
- ג: [רב חסדא: אין לסתור בית-כנסת עד שיבנו אחר תחתיו. ו"א שמא לא יבנוהו (אפילו הקורות והחומר מסודרים לזה, שמא יינתנו לפדיון-שבויים; רבינא ורב אשי, *רמי בר אבא {מגילה כ:}), וי"א שאין מקום להתפלל בינתיים (ולפיו כשיש בית-כנסת אחר מותר. מרימר ומר זוטרא). וכשיש בקעים, מותר. [הורדוס העבד הרג כל בית חשמונאי; הרג את החכמים, עזר את בבא בן בוטא והשאירו להתייעץ עמו; והוא יעצו (עבד, חייב

¹ בסוגייתנו נדון חיוב עשיית מחיצה מפני היזק ראייה של חצר. בין חצר וגג - עיין להלן (ו:). בהוצאת זיו מעל חצר - להלן (נט:). ובפריצת חלון לחצר - שם (נט: ס:).

במצוות; צורך בהמ"ק) לבנות את בית-המקדש מחדש². אסור לייעץ לגוי רשע אפילו לעשות מצווה; דניאל יעץ לנבוכדנצר לתת צדקה, ונענש (נחתך מגדולתו, הושלך לגוב).]

ד. אם נפל הקיר אח"כ - כיוון שנבנה בשותפות כדין, מקומו ואבניו של שניהם, אפילו נפלו האבנים לצד אחד או פנו אליו.

סתם גינה היא מקום שנהוג לגדור, ואין אחד כופה את חברו; אך בסתם בקעה נהוג שלא לגדור. והרוצה לגדור בעצמו מסמן שבנה את הקיר לבדו, באמצעות 'חזית' (רב הונא: כופף ראש הקיר כלפי חוץ; ו"א כלפי פנים, וקשיא. ר' יוחנן: טח בטיט אמה מבחוץ. ובמחיצת לולבים וענפים - ר"נ: מטה ראשיהם החוצה וטח בטיט; אביי: אין תקנה אלא יכתבו שטר).

ד: אם רצו ובנו יחד (ואחד קדם ועשה 'חזית') עושים 'חזית' מ-2 הצדדים (רבינא: לומר שמועילה בגדר-ענפים, לא כאביי).

מי שגדר סביב שדותיו, ונמצא שכנו מגודר מ-3 כיוונים - אין השכן חייב להשתתף בתשלום. גדר גם את הרביעי - חייב; ר' יוסי מחייבו בכל (1/2), וכן פסק שמואל (רב הונא, רבא: ישלם לפי כל העלות, לא כת"ק שרק לפי דמי גדר קנים זולים. חייא בר רב: ישלם לפי דמי גדר קנים; ולת"ק - א: רק שכר שומר; ב: רק עבור רוח רביעית; ג: רוח רביעית א"כ המוקף גדרה וישלם 1/2 מהכל; ל"א {*וסוגיא דב"ק כ:} ת"ק מחמיר שבכ"מ ישלם, ולר' יוסי אם המקיף גדרה לא ישלם המוקף).

ה. [רוניא קנה קרקע, והשכן, רבינא, ביקש לסלקו ולקנותה (כדין 'בר מצרא'; *ב"מ קח.); ר"ס בר ייבא: רוניא עני וראוי להניח לו.]

ה. קיר שבין 2 חצרות, שנפל - מחייב זה את זה להשתתף בבנייתו עד גובה 4 אמות. אחרי בנייתו חזקה שכבר שילם (שלא היה הלה בונה לבדו). הגביהו אחד לבדו (שהשני סירב) מעל 4 אמות, ואח"כ בנה השני קיר נוסף (לשים עליהם תקרה, אע"פ שלא שם עדיין) - חייב להשתתף בכל הקיר שבנה הראשון (גילה שנוח לו), וחזקה שלא שילם (אין מפורסם הדין שחייב).

[קבעו זמן לפרעון ההלוואה, ובא בזמן, ואמר 'פרעתין לפני הזמן' - ריש לקיש, מר בר רב אשי: אינו נאמן (תזקה שאין פורע לפני זמנו). אביי ורבא, רב פפא ורב הונא בדר"י: נאמן³. והלכה כר"ל, וגובים אפילו מיתומי הלנה שמת קודם הזמן.]

² וכשעסקו בבניין בהמ"ק היו יורדים גשמים בלילה, ובשחר נשבה רוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתם, וידעו שמלאכת שמים בידיהם (תענית כג.).

³ אך לגבי פדיון הבן (בכורות מט.) בתוך 30 יום בחזקת שלא נפדה (כיוון שעדיין לא התחייב כלל, ושמא ימות הבן תוך 30 ולא יתחייב - תוס'). השוכר בית, ויש ויכוח האם שילם; תוך זמנו - חזקתו

- ה: תבעו אחרי הזמן, והשיב 'פרעתין לפני הזמן' - לא נפשט האם נאמן ('מיגו' שיאמר 'בזמן'; או שאין נאמן כנגד החזקה).
- ו. בנהו אחד, והשני סמך קיר לחציו (באורך או בגובה) - רב הונא: כאילו סמך לכולו (א"כ תחם תוספת זו בקיר שלישי); רב נחמן: משלם רק לפי מה שסמך (א"כ שם בו קורות באופן שברור שייגביה עוד).
- רב הונא: בנהו אחד והכין בו חלונות להנחת קורות לצד חברו - אין בכך ראייה שחברו השתתף ושילם (עשה שלא יוצרך לנקבו).
- רב נחמן: המוחזק סי' 'ף' בקיר חברו להנחת קורות עבות - הוחזק לנסרים דקים. להפך - לא הוחזק; רב יוסף, וי"א-ר"נ: הוחזק.
- ר"נ: המוחזק לקלח מי גשם במרזב מגגו לחצר חברו, אינו רשאי לבטל המרזב (שיטפסף בפיוור); רב יוסף: הוחזק, ורשאי. י"א: לר"נ רשאי, אך בצריף שגגו ענפי ערבה אין רשאי לבטל המרזב (שיטפסף בכל מקום); רב יוסף (וכך דן): רשאי.
- ו: רבינא: סמך קורות סכתו על קיר חברו - מוחזק בתום 30 יום; ובסוכת החג - מיד אחרי החג. חיבר בטיט - מיד (כשראה).
- ר"נ-רבב"א: המשכיר לחברו חדר בבית ארוך - משתמש בַּזיזים היוצאים מהקיר החוצה ובחורכי הקיר עד מרחק 4 אמות מהחדר, ומעל הקיר (על הגג) במקום שנהגו. ר"נ: אף בגינת נוי שבפתח הבניין; רבא: אף ברחבה שאחורי הבניין.
- אביי: 2 בתים וביניהם רשות הרבים - כל אחד עושה פְּלוּוּי מצד אחר לחצי גגו ומעט יותר (אף שקדם אחד וגָּדַר 1/2, אין חייב לסיים אצלו). שמואל: בין חצר לגג סמוך צריך מחיצה מפני היזק ראייה; אך כשהחצר גבוהה מהגג, וכן בין גגות סמוכים, א"צ (שאינן תשמיש הגג קבוע); ר"נ: צריך מחיצה בגובה 10 טפחים (שאם יעבור יזוהה כגב).
- 2 חצרות סמוכות, זו מעל זו - רב הונא: התחתון בונה הקיר מלמטה, והעליון ממשיך מכנגדו ומעלה. רב חסדא ותנ"ה: הכל יחד.
- ו. שָׁקְעוּ קירות הבית, ומסרב בעל העלייה להתפנות (אפילו על חשבון בעל הבית) לצורך השיפוץ - רב חמא: הדין עמו, א"כ ירדו קורות רַצְפַּת העלייה לתוך 10 טפחים של הקרקע (רשות הבית, ואינו משועבד לעליון). ואם התנו על כך מראש, כופים את העליון - מר זוטרא בר"נ: כשאין גובה הבית כחצי סכום ארכו ורחבו; רבא ע"פ רֵהֲבֵדֵר: כשאינו יכול לשאת חבילת קנים ארוכים ולהסתובב עמה⁴. כיו"ב, ביקש השכן להרוס קיר

שלא (חושש שיפול בית המשכיר ויוציאו - תוס'); אחר זמנו - חזקתו ששילם; ביום סיום השכירות - נשבע (היסת) ופטור (בי"מ קב:).

⁴ עוד על דיני בית ועלייה והיחס ביניהם, עיי בבא מציעא (קטז: -קיו:). נפלו, ומסרב בעל הבית לבנות - בעל העלייה בונה את הבית ודר בו בינתיים; ר' יהודה: לא, אלא בונה הבית והעלייה וגר בבית עד שישלם לו. באו לבנות, ורוצה התחתון לשנות את הקירות לסוג אבן עבה יותר, להמעיט חלונות, לקרות בארזים (במקום בשקמים) - שומעים לו, אך לא להפך. רוצה העליון לשנות - רק להפך. אחד רוצה להגדיל גובה ביתו - אין שומעים לו; להנמיך - שומעים (שם, ע"ש).

כדי לבנותו מחדש ולהגביה חלונותיו (שלא יאפיל קיר חדש שבנה) והכל על חשבוננו - רשאי בעל החלונות לעכב, אפילו אין הבית לדירה אלא משמש לו למחסן. *וכן הלכה. אחים שחלקו אולם וגינת נוי הסמוכה לו, ובנה בעל הגינה (תוך 3 שנים) בשלו קיר ביניהם - רב חמא: הדין עמו ואין בעל האולם יכול לעכב; כשמואל, שלאחים שחלקו אין טענות על אור חלונות, דרך, סולמות ואמת המים; וכן הלכה; לא כרב.

2 אחים שחלקו, זה כרם וזה שדה תבואה - יש לבעל הכרם 4 אמות (עבודת הכרם) בשדה התבואה; כשחלקו בשומה.

ז: [רשו יתומים שטר, והחייב טוען שפרע ומציג שובר - רב חמא: אין גובים בשטר (מפני השובר) ואין קורעים אותו (שמא כשיגדלו יביאו ראיה נגדו). רבינא: להלכה יקרע השטר. מר זוטרא ב"מ: הלכה כרב חמא (לא לחנם לא יצא השובר עד עתה)].

תושבי לויי כופים זה את זה להשתתף בהתקנת דלת ובית-שער (למניעת נזקי-ראייה מרשות הרבים) לחצר (ויעשו בית-השער חוץ לה ואינו ננעל מבפנים, שיוכלו לשמוע עני הצועק). רשב"ג: לא כל החצרות ראויות לבית-שער, אלא הסמוכות לרה"ר.

כופים כל בני יקיי לבנות לה חומה, שערים ובריח. רשב"ג: חומה רק בעיר הסמוכה לגבול. ר' יוחנן: גובים (לחומה) מכל אחד לפי ממונו; וי"א: ולפי קרבת ביתו לחומה. [*איירוח חיילי המלך מתחלק לפי נפשות הדרות בבית (יא)].

ר' יהודה נשיאה הטיל מסי-חומה על החכמים. ר"ל, ר' יוחנן ורנב"י: אינם צריכים שמירה ("מתחיל ירבון"; "אני חומה"; "כל-קדשיו בידך"; "ויחלו מעט ממשא מלך"; "מנדה (מס קצוב) בלו (מס-גלגלת) ותלך (מס-פירות) לא שליט למרמא עליהם"). למסי חומת העיר ושמירתה הכל נותנים⁵, ואף מ'תפוע, אך לא ת"ח; ולכריית באר - אף ת"ח, אך לא הם יצאו לחפור.

ח. מיתומים גובים מס על כל דבר שנהנים ממנו. ולא לצדקה ולפדיון-שבויים⁶; אך רבה גבה מיתומי עשיר כדי להחשיבם. רב פפא גבה מיתומים מס לכריית באר חדשה, ואמר שאם לא ימצאו מים יחזירו להם (שאינם יכולים למחול).

ק"י בעיר מתחייב במאכל לענייה - לאחר 30 יום, בצדקה - 3 חדשים, בהלבשת העניים - 6, בקבורה 9. ובמסי שמירתה - לאחר 12 חודש; *ואם קנה בה בית-דירה - מיד; רשב"ג: קנה קרקע כלשהי; תנא אחר בשמו: קרקע הראויה לבית-דירה (יא).

רבי פתח אוצרות בעת בצורת, אך לא לעמי-הארץ, שבגללם הפורענויות (המס בטבריה בטל כשעזבו); ובעקבות ר' יונתן בן עמרם (פרנסני ככלב וכעורב) פתח לכל.

⁵ רבא: גבאי-מס מותר למשפן בן העיר על חוב בן עירו (למסי קרקע וגולגולת) של שנה זו. רבא: שותף שנמצא בגורן ושילם המס עבור כולם - המוכס לא גזל, וישלמו לזה חלקם; משא"כ באריס (אין עליו לשלם, והמוכס גזל). בבא קמא (קיג:).

⁶ וכן האפוטרופוס אינו רשאי לתת ממון היתומים דבר שאין לו קצבה, כגון צדקה, פדיון שבויים וניחום אבלים (גיטין נב:).

'מצווה גדולה' = פדיון שבויים (שבי < רעב < חרב < מוות).

ח: גבאי צדקה ("ומצדיקל הרבים" וי"א "והמשקלים") לוקחים משכון מאדם עשיר, ואפילו בערב-שבת. קופת צדקה נגבית ב-2 (שררה, "והם יקחו את-הזהב"), ומתחלקת לעניי העיר ב-3 (כדיני ממונות) בכל ערב-שבת. "ףלמ (=מזון לעניים) נגבה ב-3, ומתחלק אף לעניי העולם, ב-3 (הגבייה והחלוקה סמוכים), בכל יום. 1 נאמן כגזבר⁷, ומעשה שרבי מינה שני אחים.

מפני חשד, אין הגבאים רשאים להיפרד בעת הגבייה באופן שלא יראו יחד. לא ימנו את המעות בזוגות אלא ביחידות. מצא מעות בשוק, או שהחייב לו פרע בשוק - לא יניחם בארנקו, אלא בארנק-הצדקה, ובביתו ייקחם. אין עניים לחלק להם - יחליפו פרוטות-הנחושת בדינרי-כסף לאחרים ולא לעצמם, וכן בתמחוי - ימכרו לאחרים.

רשאים בני העיר להסב מעות הקופה והתמחוי ולשנותן לכל מה שירצו. שמואל: הרוצה לחלק צדקה גם לעניי העולם מתנה עם הציבור על כך; רב אשי: אני איני צריך, הכל נותנים על דעתי⁸.

רשאים בני העיר לשנות המידות ולקצוב מחירים ושכר הפועלים, ורשאים לקנוס את העובר על תקנותיהם. וכן אומנים רשאים לעשות תנאי ביניהם ולקנוס את האומן העובר עליו; אך אם יש במקומם חכם חשוב - רק אם התנו בפניו.

ט. אין שואלים את הגבאים למי נתנו הכסף ("ולא יחשבנו"). ר' אלעזר: אף שנותן הכסף לגזבר נאמן יצור וימנה אותו ("ויצרו וימנו").

רב הונא: 'פרנסוני' - בודקים שאינו רמאי, משא"כ 'פסוני' (בוזיון; 'פרש לקעב'). רב יהודה, ותנ"ה: להפך (צער; "כיתרקה" ודא).

אין פוחתים לעני ההולך (שאינו לן שם) מכפר-לחם (של ¼ קב, הנקנית בפנדיון {1/48 סלע} כש-4 סאים חיטים בסלע)⁹. לן שם - נותנים לו מיטה וקר. שובת שם - 3 סעודות. ואם הוא מסובב על הפתחים לבקש - א"צ לתת לו מהקופה אלא מעט.

⁷ הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגב ברשלנותו - פטור ("לשמור" ולא לחלק לעניים), אא"כ קצוב סכום לעניים מסוימים (ממון שיש לו תובעים. ב"ק צג.).

⁸ אמר 'סלע זו לצדקה' - עד בואה לידי הגבאי יכול להשתמש בה ולשלם אחרת, ר"ז: בתנאי שאמר 'עלי; רבא ותנייה: אין לחלק (ערכין ו.). ואין לגבאי ללוות לצרפו ממה שקיבל לצדקה, מלבד ר' ינאי שע"י כך גבה לעניים עוד (שם). מגבית פורים לעניי העיר - לסעודת פורים (בשר עגלים), ואין לחשב שדי להם בפחות. מה שלא יאכל בפורים יימכר ודמיו לקופת הצדקה. ר"ץ: אין עני רשאי לקחת מדמי פורים אפי' לרצועה לסנדלו אא"כ התנה במעמד אנשי העיר (ר"מ). ורשב"ג מתיר לשנות. ר"מ: עני שקיבל דינר לקנות חלוק לא יקנה בו טלית, שמעביר על דעתו (ב"מ עח: קו:). בני עיר שהלכו לעיר אחרת ושם נתבעו לתת צדקה - נותנים שם לגבאים, ובשובם לעירם דורשים מהם ומביאים לעניי עירם; אא"כ גבה מהם ת"ח המתעסק בצרכי ציבור. ויחיד שהלך לעיר אחרת - הצדקה לעניי העיר ההיא (מגילה כז.). מי שנשתטה, יורד ב"ד לנכסיו, לרב יוסף אף נותן מהם צדקה, ורב חסדא חולק (כתובות מח. ורש"י). בתעניות נותנים צדקה או אוכל (ברכות ו: סנה' לה. ע"ש).

⁹ = 6 ביצים (שוחקות), = מזון 2 סעודות, לר' יוחנן בן ברוקה (אך לר"ש שיעורן כ-5% ביצים; עירובין פב: ע"ש; שבת קיח. תד"ה מככר. וע"ע עירובין כט. לשיעור מעשר עני). תנן (פאה פ"ז,

רב אסי: אל יפחת אדם מלתת 1/3 שקל בשנה (כאמור בנחמיה)¹⁰. בזה"ז, שאין מחצית-השקל לכפר, נותנים צדקה, ואם לא - גויים חוטפים (אך נחשב לצדקה), "ועניי מרוהים (ממשלת רומי) תביא בית". ר"א: המתרים גדול ("מעשה הצדקה שלום").

שקולה צדקה ככל המצוות ("והעמדנו עלינו מצות לתת"). היא כשרה, וכבד - כל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

ט: ר' אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר ממושה רבנו, שכופה אף וחמה; ר' יצחק בלשון א: חמה אין כופה.

ר' יצחק: הנותן פרוטה לעני מתברך ב-6 ברכות ("אז יקע כשחר אורח..."), והמפייסו בדברים - ב-11 ("וזה בחשך אורח..."). ר"ף צדקה וחסד, ימצא - ר' יצחק: מעות לעשות צדקה; רנב"י: עניים הגונים (לעומת תפילת ירמיהו על אנשי עיר); ריב"ל: בנים בעלי חכמה, עושר ואגדה. [מצורע, ב-7 ימי ספירתו לטהרתו, מטמא אדם (גז"ש "וכבס").]

י: ריב"ק: המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז ("בלע"ל)¹¹. ר"י בר' שלום: כפי שמוזנותיו של אדם קצובים מראש השנה¹², כן הוצאותיו, ואם זכה מוציאן לצדקה (ריב"ז חלם על אחייניו ולא סיפר על כך אלא הוציא מהם לצדקה).

ו'צדקה תציל מדין גיהנם (תשובת ר"ע לטורנוסרופוס). ממות; מקרבת את הגאולה; שלום ופרקליטים גדולים בין ישראל לקב"ה; *צדקתו לעד קרנו תרום ככבוד*,

ומבוארת בשפת שם): אין מחלקים מהתמחוי למי שיש לו מזון 2 סעודות; ולא מן הקופה למי שיש 14 סעודות (2 ליום למשך שבוע; ללא סעודה-שלישית בשבת, כר' עקיבא, שיעשה שבתו חול ולא יטילנה על אחרים). "די מחסרו אפר יחסר לו", יתום שבא להינשא - שוכרים לו בית ודואגים לו למיטה ולכלים, ואח"כ משיאים לו. אין מצויים להעשירו; אך חובה לדאוג לכל שחסר, אפילו רגיל לסוס לרכיבה ולעבד רץ (כפי שעשה הלל) ולבשר שמן ויין ישן (מעשה שעני מת בלא זה). כתובות (ס ז): יתום ויתומה שבאו לזון מן הצדקה, או להינשא - היתומה קודמת (שם). אין לו כסף ומסרב לקבל - ר"מ: נותנים לו כהלוואה ואח"כ יהיו מתנה; רבנן: תחילה מנסים לתת כמתנה; ר"ש: מבקשים ממנו משכון (שלא יתבייש). יש לו ומסגף עצמו - נותנים לו במתנה ונפרעים מנכסיו אחר מותו; ר"ש: אין נותנים לו (כתובות שם). ושם (סח): אין מחייבים עני למכור כליו (שיהיו לו 200 זוז ולא ייטול צדקה), אלא בכגון מחרשה מפקס (רבא בר רבה), או שלקח צדקה כשהיו לו 200 זוז, ובא ב"ד לגבותה ממנו, ואין לו (ר"פ). הנותן דינר 1 לעני שיש לו 199, שלא יוכל לקבל מתנות עניים - נקרא 'רשע ערום' (ר' אבהו, סוטה כא:).

¹⁰ ותיקנו באושא שלא יבזבז יותר מחמישית נכסיו (כתובות נ, וראה הע"החיצונית שם), אלא לאחר מותו (שם ס ז):. ור"א מתיר (אך ישאיר לעצמו מעט; ערכין כח).

¹¹ אלמלא הרמאים היינו חוטאים בכל יום בהעלמת עין מן הצדקה (כתובות סח). הפרעה עצמו עני ליטול צדקה - סופו שיזדקק לכך (שם; סוף פאה). רב נתן-רב: עשירי בבל מילודי גיהנם, שאינם מרחמים לתת צדקה; שבת בר מרינוס: הם מן הערב רב, שפן ישראל מרחמים (ביצה לב:).

¹² ("יפסח ליום תגנו, כי חק = מזון, ו'אכלו את חקם', 'לחם חקי' {לישרא'ל הוא"י}, חוץ מהוצאות שבתות וי"ט וחינוך הבנים, שפני שהוציא נותנים לו (ביצה טז:).

"מְרוּמִים יִשְׁכְּן"; *עשויה לקרוע גזר דין (לבנימיין-הצדיק הוסיפו 22 שנה על שזן משלו והתייה אשה ו-7 בניה; יא.); "מְלֻנָה הַ' חֲנוּן דָּל" (וְעָבַד לְזֶה לְאִישׁ מְלֻנָה! כביכול)¹³.
 בשכרה זוכה ורואה פני שכינה; ר' אלעזר נתן פרוטה לעני ואח"כ התפלל ("בְּצִדְקָה אֲחַנְנָה פְּגִיךְ").

הצדקה המובחרת - מצילה ממיתה משונה - כשאינ הנותן והמקבל יודעים זה את זהות זה; כגון שנתן לגבאי צדקה¹⁴.

ר"א: הרוצה בנים, יפזר מעות לעניים; ר' יהושע: ישמח אשתו בעוֹנָתָה. רב"י: אל יתן לקופת-צדקה אא"כ הממונה נאמן כר"ח בן תרדיון¹⁵. [בן העוה"ב - כל ש"ו וְנָגַד וְקָנְיוּ כְבוֹד". 'עולם הפוך', ת"ח מכובדים, ואין עומד בדרגת הרוגי מלכות].
 'זו צדקה כדי שיחיו בניי' - בישראל זה טוב (דעתו לשמיים), אך לא בגויים (אם לא יתקיים דברו יתחרט).

צדקה של גויים - חטא (ר"א): עושים להתגדל; ר' יהושע: שתימשך מלכותם; ר"ג: להתייהר; ר"א המודעי: לחרף אותנו; ריב"ז: מכפרת עליהם ("חֲטָאת"); אך לבסוף שיבכ דברי ר' נחניאי בן הקנה: צְדָקָה תְרוּמַם-גְּוִי וְחֶסֶד, לְאֲמִים - חֲטָאת.
 גבאי לא יקבל צדקה מגויים (זכות המעכבת נפילתם); אם לא מפני שלום המלכות, ויחלקו לעניים גויים, כמעשה רבה¹⁶.

יא. אין שותף כופה חלוקת חצר אא"כ יש בה 4x4 אמות לכל אחד, נוסף על 4 וך "לכל ג"ל לכל רבחו. רב הונא: חצר מתחלקת לפי מספר הפתחים (שחילק האב); רב חסדא: כל פתח מקבל 4 אמות, והשאר מתחלק לפי מספר הבתים; ותנ"ה¹⁷. בור גרעיני-תמר מקבל 4

¹³ ר"א: גדולה צדקה מכל הקרבנות ("נִבְחַר לְה' מִזְבֵּחַ"); וגמילות חסדים גדולה יותר - גם בגופו, לעשירים, למתים; ושכר הצדקה הוא לפי החסד שבה ("וְזָרְעוּ לְכֶסֶם לְצִדְקָה - קִצְרוּ לְפִיחֶסֶד"). העושה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט - כאילו מילא העולם חֶסֶד (אך לא כל אחד זוכה לאנשים הגונים, אלא ירא שמיים. סוכה מט:). אף שמזונותיו מצומצמים ("אִם-שְׁלָמִים") יעשה צדקה, ואפילו עני המתפרנס מצדקה ("וְעֹלְתֵיךְ"), וינצל מגיהנם ומעני (גיטין ז:). ר"ש ב"א: עֲשֵׂה צדקה כל עוד אתה יכול! גלגל עני חוזר בעולם, אם לא האב - בנו או בן בנו; אך אין ת"ח מחזר על הפתחים (שבת קנא:). באמירת הנודב לגבאי-הצדקה זכו העניים (ב"ק לו:). רבא: על נדר צדקה מתחייב מיד בִּיבֵל תִּאָחֲרִי, שהרי מצויים עניים (ר"ה ו:). הגשמים נעצרים בגלל נודרי צדקה ברבים שאינם משלמים (תענית ח:).

¹⁴ מר עוקבא הניח לעני והסתלק, יום אחד נמלט עם אשתו לתוך תנור לוהט; ר' אבא זרק לאחוריו (כתובות סז:). הנותן לעני ברבים - מְגַנָּה (וידון על זה, "אִם-טוֹב וְאִם-רָע", ר' ינאי); שמואל: הנותן לו מעות בעת יוקר; ר' שילא: לאשה בסתר (חגיגה ה:). ר"ל: גדול הַמְּלוּוָה מן הנותן צדקה, והנותן לו מעות או סחורה לעסוק ולחלוק ברווחים טוב מכולם (שבת סג:). מונבו המלך בובז אוצרות אבותיו לצדקה לנגד מחאות אנשי משפחתו (להלן יא:).

¹⁵ כשנתחלפו לו מעות מגבית-לסעודת-פורים במעות צדקה, שילם הכל מְכִיסוּ (ע"ז יז: יח:).

¹⁶ (במה שקיבל מאיפרא-הורמיז). ועיי לעיל (ד:). עני המקבל צדקה מגוי בפרהסיא כשאפשר בצנעה - פסול לעדות (חילול השם. סנהדרין כו:).

¹⁷ אך פתח לבית שאין בו 4x4 אמות אינו מְזַכָּה בחלק-ב-חצר לעצמו (סוכה ג:).

אמות לכל רוח א"כ מיוחד לו פתח. *לפתח־בית שנסתם יש 4 אמות א"כ הרסו מסגרת הפתח.

יא: רב הונא: לאכסדרה (פרגולה) אין 4 אמות בחצר (יכול לפרוק משאו בתוכה), א"כ מוקפת דפנות אפילו אינן מגיעות לתקרה. לבית שחציו (אפילו החיצוני) מקורה - אין 4 אמות. לפתח בית־שער (הסמוך לבית) יש 4 אמות; וכן למדרגות־למרפסת (ואין משנה כמה משפחות משתמשות בהן). לפתח לול־תרנגולים - אין (יכולים לטפס).

זבל שבחצר מתחלק (לזבל שדות) לפי פתחים.

ביתו פתוח לף זמן, ורוצה להעביר פתחו למבוי אחר - רשאים בני המבוי־האחר למנעו. פתחו סתום ורוצה לפתחו - רשאי, א"כ כשנסתם סולקו המזוזות והמשקוף. [כיו"ב בטומאת בית סתום שבו מת].

רב הונא: אחד מתושבי המבוי¹⁸ שרוצה לגדור סביב 4 האמות של פתחו - יכולים בני המבוי למנעו (מאריך להם הדרך). כר"ש ב"א (שכל 5 החצרות שבמבוי משתמשות בכלו), ולא כרבי (שכל חצר משתמשת עם החיצונות לה).

יב. ר' יוחנן: מבוי שפתוח לדרך לעיר אחרת, ורוצים בני העיר לסתמו - בני העיר־האחרת יכולים למנעו, אפי' יש דרך אחרת; שזו דרך שרבים החזיקו. שמואל: מבוי מפולש לרה"ר - יכולים בני רה"ר למנעו הצבת דלתות אפילו בפנים (מפני הדוחק).

לדין לקדי י, שדה = כדי זריעת 9 קבים, לכל אחד; ר' יהודה: 4½ (במקומו האדמה טובה); ובבבלי - כדי חרישת יום, בקיץ (וטרם יזרע יספיק לחרוש פעמיים ביום 1); או: בעת הזריעה (בקרקע קשה, והתרישה־בקיץ אורכת יומיים). גינה - ½ קב לכל אחד; ר"ע: ¼. בור השקייה - כדי השקיית שדה ביום. כרם - כדי זריעת 3 קבים; ובבבלי - 3 x 12 גפנים, כעדור יום. וכן אולם, טלית, מרחץ, בית־בד וכיו"ב - כדי לחלקו לכל אחד ואין שמו בטל בכך. בפחות מזה אין כופים חלוקה (*יג).

[חכם < נביא. אחרי *חגי וזכריה ומלאכי (סוטה מח): ניטלה הנבואה, מלבד החכמים (ר' אבדימי מחיפה); וניתנה לשוטים ולילדים (ר' יוחנן; כבת רב חסדא, וכמינוי מר ב"ר אשי)¹⁹. לפני אכילה ושתייה אין מסכים לדעה אחת; הרגיל ביין יין מפקחו].

יב: אחים שחולקים ירושה - הבכור מקבל 2 חלקים סמוכים. יבם (שמקבל חלק אחיו) - אביי: כבכור; רבא: חלוקתו אינה כבכור.

קנה קרקע על גבול שדה אביו, ומת אביו - רבה: כופים את אחיו לתת חלקו סמוך לשדהו (מידת סדום); רב יוסף: יכולים לטעון (בשדה המושקית בגשמים) שחלק זה טוב עבורם. וכן חלקו (במושקית בידי אדם) כשלקל שדה שם יש אמת־מים. לשתייה אמת־מים אחת - רב יוסף: כופים לתת לו חלק סמוך לשדהו; ומתקיף אביי. ובכולן הלכה כרב יוסף.

¹⁸ בני המבוי כופים זה את זה להשתתף בהצבת לחי או קורה בפתח המבוי (עירובין פ).

¹⁹ ולפעמים מופיעה בתקול (סוטה מח:). לבלתי־חכמים היתה הנבואה באופן ארעי, שהרי חכמה הכרחית להשראת שכינה (נדרים לח). מהרש"א; רא"ש שם.

יג. שדה 2 אחים, נהר במזרח ואמת-מים בצפון - חולקים באלכסון (ל-8 חלקים) כדי שיהיה לשניהם בשווה סמוך לנהר ולאמת-המים.

דבר ש נפ בו דין חלוקה - רב יהודה: יכול האחד לומר: 'קבע סכום לחלקי או שאני אקבע לחלקך, ונבטל השותפות' (כשלשניהם יכולת לקנות; אך עני ועשיר שירשו מרחץ פרטי - אין העני כופה לקנות חלקו); ותנ"ה. רב נחמן: אין יכול לכופו (לדעתו כך שיטת רשב"ג. ואין הכרח). אממר: הלכה כרב יהודה. 'נחלק ונקבע תשלום להפרש, אני או אתה' - כגון 2 שפחות, אופה וטווה, ששתיהן נצרכות - רבא: אין שומעים לו.

יג: בחצר קטנה מ-8 אמות, 'טל 4 אמות ואני פחות' - הדין עמו. רשב"ג חולק (ו'שונא מתנת יחיה'), ולר"נ - מסכים.

כתבי הקודש (ספרי התנ"ך, על קלף) - אפילו שניהם רוצים אין לחלקם (גנאי לחתוך); שמואל: אם הם ב-2 כרכים נפרדים מותר.

[ר"מ: מותר להדביק מגילות תורה, נביאים וכתובים לכרך אחד גדול (רבי: מעשה שהכשרנו ספר תנ"ך מדבק). ר' יהודה: חומשי תורה לכרך אחד, נביאים לכרך נפרד וכן כתובים. רבנן: כל ספר בנ"ך בפני עצמו ואין להדביק.

בין חמש לחמש ובין נביא לנביא רווח 4 שורות, ובתרייעשר 3. סיים ספר למטה - מתחיל למעלה (אם יחתוך יקאה יפה).

הדביק ספרי תנ"ך - מניח בתחילה רווח כדי גלילת עמוד ובסוף כדי גלילת כל ההיקף. רב אשי: בספרים, שיש עמוד בתחילתם ונגללים לסופם; אך בספר-תורה - שיש לו 2 עמודים - כדי גלילת עמוד בתחילתו ובסופו.

יד. על מידת אורך ספר התורה (גובהו כשעומד) להיות זהה למידת הקפוף (רב הונא כתב 70 ס"ת ורק באחד הצליח. רב אחא בר יעקב כתב 1 על עור עגל והצליח). רבי: מידות ס"ת - בגוויל (עבה, בלתי מעובד) 6 טפחים אורך; בקלף איני יודע²⁰.

ארון הברית $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ אמות. ר' מאיר: באמה בת 6 טפחים (= $15 \times 9 \times 9$ טפח), ובו לוחות הברית (שוכבים לארכו, כל לוח 6×6 בעובי 3), ותחתיהם שברי הלוחות-הראשונים ("שברת ושמתם"). עובי דופן הארון $\frac{1}{2}$ טפח. נשאר בארכו 2 טפחים, ושם ספר התורה. ר' יהודה: באמה בת 5 טפחים (= $12\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2}$), ובו הלוחות (6×6 בעובי 3) ותחתיהם השברים ("אין בארון רק"); ועובי הדופן $\frac{1}{4}$ טפח. 2 עמודי כסף שוכבים לארכו וביניהם הלוחות. הארגז ששלחו הפלשתים מצדו, ועליו ספר התורה (לפני כן הונח על מדף חיצוני). בארון מונחים השם וכינויו. ולר"מ העמודים חוץ לארון.

²⁰ ביריעה של ס"ת (חוץ מסופו) בין 3 ל-8 דפים (ארוכה מזה - יחתוך 4-5, ולא 3-6). יניח שוליים (למטה טפח, למעלה $\frac{3}{4}$, בין דפים 2 אצבעות; ובחמשים, למטה 3 אצבעות, למעלה 2, ובין דף לדף כאגודל; ולא יקטין הפתב מפני זה) ורווחים (בין שורות פשוטה, בין מילים כאות י, ובין אותיות כשערה). להלכה, את ספר התורה יסיים באמצע שורה ובסוף הדף (קצר השורות הקודמות בהדרגה; ואם נותר דף שלם לפסוק האחרון יכול לכתוב מילה לשורה); רבנן-רב: אף באמצע הדף (מנחות ל.).

יד: סדר ספרי הן מ'מע - יהושע (הוא כתבו, והשלימוהו אלעזר ופינחס), שופטים, שמואל (כתבם שמואל, ואחריו גד ונתן), מלכים, ירמיה (ירמיהו כתבם), יחזקאל (אנשי כנסת הגדולה)²¹, ישעיה (כתבו חזקיהו וסיעתו. הסדר - חורבן סמוך לחורבן ונחמה לנחמה), שנים-עשר (מהושע, ראשון תקופתו, עד חגי, זכריה ומלאכי - יחד, שלא יאבדו. כתבום אנשי כנה"ג).

ספרי ה'ף' מ'ע - רות (שמואל כתב), תהלים (דוד; ובו מדברי אדם, מלכי-צדק, אברהם) {איתן האזרחי}, משה, הימן, ידותון, אסף, 3 בני קרח²², איוב (משה, *ויש חולקים), משלי, קהלת, שיר השירים (מחכמת שלמה²³ שכתבו חזקיהו וסיעתו), איכה (ירמיהו), דניאל, אסתר²⁴ (אנשי כנה"ג), עזרא (הוא, עד ייחוסו) ודברי הימים (עזרא, ונחמיה *את רובם {סנהדרין צג:}).

טו. משה כתב 5 חומשי ה'די'י (כולל פרשת בלעם) מפי הקב"ה²⁵. 8 הפסוקים האחרונים ("ולמ'ת שם משה...") - ר' יהודה: כתב יהושע²⁶; ר' שמעון: כתב משה מפי ה', בדמע; ומ"מ אין מפסיקים בקריאתם בציבור (רב).

אי"ב - לגבי זמנו וזהותו חלקו תנאים ואמוראים. י"א: בימי יעקב (ונשא את דינה, "כַּדְבָר אַחַת הַנְּבִלֹת"); ר' לוי בר לחמא (ותנ"ה): משה ("אפו... ויחוקו"); רבא: המרגלים ("עוץ-עץ", גוי ומגן עליהם)²⁷; רבי אלעזר: השופטים ("הבל"); ר' נתן: מלכות שבא ("ותפל שְׂבָא"); רבנן: כשדים (מוזכרים); ריב"ק: אחשורוש ("ולא נמצא נשים יפות"); ר' יוחנן ור"א: היה מעולי הגולה (ובית מדרשו בטבריה); י"א: היה חסיד ונביא שבאומות (לא

²¹ ביקשו לגנוז בשל סתירות לדברי תורה (שבת יג, ועיי' חגיגה יג). ולבסוף תירצו בעליית חנניה בן חזקיה (שם; עיי' מנחות מה).

²² ריב"ל: ובו 10 פתיחות-שבח - 'למנצח', 'בנגינות' (כששניהם יחד - נאמרו על העתיד), 'משכיל' (עיי' מתורגמן), 'מזמורי' (אם 'לדוד' קודם, שרתה שכינה לפני שאמר שירה, וכן להפך), 'שירי', 'אשרי', 'תהלה', 'תפלה', 'הודו', והגדול מכולם 'הללויה', שם ושבח יחד (פסחים קיז). כל מזמור שחָבַב פָּתַח בַּאֲשָׁרֵי וסיים בַּאֲשָׁרֵי (ברכות י). "הללויה" אמר רק בסוף 103, כשראה "יתמו חטאים" (שם ט:).

²³ (כדאיתא בברכות ד, מגילה ז). עיי' מגילה ז, ידיים ג, ה) ועדויות ה, ג, שיש תנאים שחלקו בעניין הכללת קהלת ושירה-שירים עם כתבי הקודש לדין טומאת הידיים [מדרבנן, עיי' שבת יד. (ר"ע: שה"ש קודש קדשים ואינו מטמא)]. וביקשו לגנוז ספרי משלי וקהלת בשל סתירות, ולבסוף עיינו ותירצו (שבת ל:).

²⁴ נאמר ברוח הקודש. ר' יהושע, שמואל: להיקרא בעלפה, אך לא להיכתב, ואין מטמא את הידיים; ר"א המודעי, ר"מ, ר"ש ועוד: בכלל כתבי הקודש (מגילה ז).

²⁵ ר' בנאה: כתב כל פרשה כשנאמרה לו ("במגלת-ספר"); ר"ל: הלל כתב כאחת (בערבות מואב, ועד שם זכר בעלפה. "את ספר התורה"), לתירוץ ב חוץ מ-8 פרשיות שנצרכו ונכתבו ביום הקמת המשכן (כר' לוי). גיטין (ס).

²⁶ כדכתיב: "ויכתב הושע את-הדברים האלה בספר תורת אלהים". ואידך - כתב בספרו פרשת ערי מקלט שבתורה (מכות יא).

²⁷ וכן י"א שמת בבוא המרגלים, וגויי הארץ עסקו בהספדו ולא חשו בהם (סוטה לה. ורש"י). ר' סימאי: איוב שתק בעצת פרעה (שם יא). ראה הערתנו החיצונית.

יאחר ממש, שאחריו לא שרתה שכינה על גויים) וחרף ונכפל לו שכרו בעוה"ז לטרדו מהעוה"ב. חי 210 שנה. וי"א: לא היה, אלא משל (הקשו עליו).

טו: [בימלי שפט השפטים" - דור ששופט שופטיו. רשב"נ: "מלכת-שכא" = מלכות שבא.]
ר' יוחנן: דורו - זימה ("חזיתם").

"...ויצען השטן אתה' ויאמר משוט בארץ... ואין נאמן כאברהם, שלא הרהר אף כשנצרך לקנות קבר לשרה. ויאמר ה' אל-השטן השמת לבך על-עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים²⁸ וסר מרע (-מוותר עודף 1/2 פרוטה); ובאברהם כתוב רק "ירא אלהים". ויצען השטן אתה'... מעשה ידיו ברכת (המקבל ממנו פרוטה מתברך) ומקנהו פרוץ בארץ (עיוזו הורגות זאבים!); ואולם שלח-נא ידך וגע בכל-אשר-לו... הבקר הין חרשות והאתנות רעות על-ידיהם (מעין העוה"ב, צמחו מיד)... ויקם איוב ויקרע... ה' נתן וה' לקח יתי שם ה' מבהך... ויאמר ה'... ותסיתיני (!) בו לבלעו חנם... שלח-נא ידך וגע אל-עצמו... הנו בידך אך את-נפשו שמך²⁹ (כמו 'שבר חבית ושמר יינה')."

טז: ר"ל: השטן = יצר-הרע (גו"ש "רק") = מלאך-המוות ("את-נפשו שמך"). יורד ומתעה, עולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה. ר' לוי: השטן התכוון לטובה (שלא תישכח אהבת אברהם), וכן פנינה ("בעבור הרעמה").

רבא: "ברכת אבד עלי תבא" - היה גזול שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה; "ולב אלמנה ארנן" - פרס חסותו על אלמנות שיקל להן להינשא. "ומה אתבונן על-בתוליה" - אך אברהם אפילו באשתו לא התבונן ("הנה-נא ידעת...").

"לא-חטא איוב בשפתיו" - ייזו: בלבו חטא. "ארץ נתנה ביד-רשע...". רבא, ר"א: חרף וגידף; אביי, ר' יהושע: כלפי השטן. "על-דעתך כילא ארשע" - רבא: רצה לפטור כל העולם מן הדין; ענו לו: "אף-אתה תפר יראתה!", כנגד היצר יש תורה. רבא: "לו שקול ישקל כעשי והותי", "לא ישר-בינינו מוכיח" - עפר לפיו! "יורד שאול לא יעלה" - כפר.

"בשערה ישופני", שהפכה איוב לאויב? "ויצען ה' את-איוב מן הסערה": דיקתי לברא גמה לכל שערה באדם, דפוס לכל טיפה בענן, מסלול לכל ברוך, נשר לקבל ולד יעלת-סלע בלדתו, נחש לפתוח רחם אילה בלדתה; איוב התחלף לי לאויב?!

טז: "ויצען אליהוא... איוב לא-בדעת ידבר ודבריו לא בהשכיל" - אין אדם נתפס בשעת צערו.

וישמעו שלשתו רעי איוב (ע"י פרצופים בכתריהם, וי"א ע"י עצים) את פל-הרעה הזאת הבאה עלי' ויבאו איש ממקמו (300 פרסה בין זה לזה) אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדין יחדו לבוא (נכנסו בשער אחד)."

²⁸ רבן יוחנן בן זכאי: איוב עבד את הקב"ה מיראה ("ירא אלהים"). ר' יהושע בן הורקנוס ("הן יקטלני לו אנתל") ור' מאיר (גז"ש מאברהם אהבי): מאהבה (סוטה לא).

²⁹ וכך נותר חי, בגס, אף ש"יפלח פליותי ולא תמול, ישפך לארץ מרתי" (חולין מג. בדיון האם נקב במרה טרפה). משפט איוב (-סוריו, סדר עולם ג) 12 חודש (ר"ע, עדויות ב, י. שניא "הנתלתי לי גר-ישנא ולילות עמל מנרלי" {ס"ע שם}, ארכי ימי הקיץ ולילות החורף; ראבי"ד ותוי"ט לעדויות [ועי' מראות הצובאות יז ס"ק קכה]).

לא נכפלו לאיוב³⁰ חן " - ר' יוחנן: נכפלו ביופי ("יממה" דומה לשמש, "קציעה" ריחה נודף, ו"קרן הפוך" ככרוס-גינה); ריש לקיש, בר קפרא, ר"מ ואחרים: שבנות מביאות מריבה. ר' יוחנן, רבי יהודה: מביאות רבייה ("לרב... ובנות ילדו").

"וְהָיָה בְּכֶן אֶת־אֲבָרְהָם יָחֵס" - ר"מ: לא היתה לו בת. ר' יהודה: היתה לו; אחרים: ושמה בכל. ר"א המודעי: היה חוזה בכוכבים וכל המלכים באו אליו. רשב"י: אבן טובה בצווארו (כעת בשמש), וחולים נרפאים בראייתה. ד"א: ישמעאל עשה תשובה בימיו (בקבורה הקדים לו את יצחק; "ויגנע וילמת ויאסף")³¹. ד"א: עשו לא מרד בימיו (מיד אח"כ פעל נערה ארוסה, רצה, כפר בקב"ה ובתחיית-המתים, וזלזל בבכורה. יעקב בישל עדשים להברות את יצחק {אין להן פה; גלגל חוזר; נפק"מ לביצים}).

יז. [3 הטעמים הקב"ה מעין העולם הבא (לא חסרו כל טובה) - אברהם, יצחק ויעקב ("בכל" "מכל" "כל").] ולא שלט בהם יצר הרע; וי"א: וכן דוד ("ולבי חלל בקרבני"). ב-6 לא שלט מלאך-המוות אלא מתו בנשיקה - האבות; משה, אהרן ("על-פי ה'") ומרים ("גו"ש ש"ם"). ולא שלטו בהם רימה ותולעה, וכן בנימין ("ידיד ה' ישכן לבטח"), וי"א אף בודד ("בשרי ישכן לבטח"). 4 מתו רק בגלל עצת הנחש³² - בנימין, עמרם, כלאב בן דוד (מסורת) וישי ("בת-נחש").]

הדרן עלך השותפין

לא יחפור - פרק שני (יז. - כז.:

לא יחפור אדם בור, מערה, אמת-מים או ברכת כביסה (*משרת הכביסה; יט.) סמוך לבורו של שכנו, אלא יתרחק מכותל-בורו 3 טפחים, שיעור כותל-בור; *ויסוד בסיד (לא נפשט האם בנוסף להרחקה, או במקומה; יט.).

יז: הבא לסמוך בור לגבול שכנו (לשון א: בשדה שאינה עשויה לבורות; ב: בעשויה בלבד) - אביי: מותר (אא"כ באו שניהם יחד); רבא: אסור (אך בדיקתו אין לאסרו אלא בדבר שמוזק בוודאי). ובקרקע רכה חייב להרחיק ולסוד בסיד.

יח: יי מצדצו: על הניזוק להרחיק עצמו. יי זפ-המשניות: על המזיק, וירחיק מי משרת פשתן מן הירק, כרתי מהבצלים וחרדל מהדבורים (לרבא כגון שהראשון סמך ומכר 1/2 שדהו). *הלכה כר' יוסי; ומודה הוא בנזק ישיר כעין חציו (כה:33).

יט. את הברכה לשפשוף הכביסה צריך להרחיק מכותל-בור שכנו 4 אמות.

³⁰ ר' יוחנן, בס'מו ספר איוב: סוף אדם למות... אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה... 'טוב שם משמך טוב ויום הפנות מזום הילדו' (ברכות יז. רש"י: על שמת בשם טוב).

³¹ ויש חולקים; שישמעאל מת ברשעו (בסנהדרין קד. אין אברהם מצילו; ועיי רש"י מגילה ריש יז.). יד דוד (סנהדרין שם).

³² ויש תנא חולק, שגם משה ואהרן ("מקרה אףד לצדיק ולרשע"); ר"ש ב"א: בחטאם ("יען לא האמנתם בי"). שבת נה:).

³³ ע"ש. טיט רצפת-העלייה שנפתח, וכשנוטל ידיים למעלה יורדים המים ומזיקים למטה (לא מיד, שא"כ הם יחציו) - רחב"א כרבנן, ור"ח בר יוסף כרבי יוסי (ב"מ קיז.).

פסולת-זיתים, זבל, מלח, סיד ואבני-צור, מרחיק-רמי ל זי 3 טפחים, או סד. חול - אביי: ג"כ; רבא: א"צ (אין לו הבל) אא"כ לח.

וכן זרעים (מרפים הקרקע) ומחרשה. וכן מי רגליים (אף להשתין; דאיתוב רב"ח) מקיר לבנים; ומקיר אבנים טפח, ומסלע א"צ.

ט: [שמואל: רקיק שבחלון (בין בתים שבאחד יש מת), אינו ממעטו מטפח (ראוי לאכילה; אף שנמאס). ומה ששנינו לגבי תבן (בקפסה, ועומד בלעדיה) - ברקוב ולח ובו קוצים; גרוגרות (בחבית, ופיה אל המת, או ממתכת; ועומדות בעצמן) - במתולעות;

כ. עשבים - ברעילים ולחים (צמחו רחוק מהקיר, שלא יזיקוהו, או שזו חורבה); שיירי סמרטוט - בעבים וקוצניים; בשר חיה המחובר במקצתו - בטמאה, כחושה וקשורה; עוף - בטמא, קשור וסורט; גוי - בקשור בהוראת השלטון; תינוק בן 8 חדשי הריון - בשבת; מלח - במר ועם קוצים (מונח על חרס קטן); כלי חרס - במטונף ומנוקב; ס"ת - בכלוי, לגניזה שם.]

כ: [עושים מחיצה במלח גס (כאבן) או שיש עליו קורה; אך לא בשמן. רבה: עושה אדם 2 ערמות מלח בקצה המבוי (בגובה עשרה) ומעמיד עליהן קורה להכשירו (הבאנוהו בעירובין יד.).]

מרחיקים מן הקיר ריחיים (אף של חמור, מפני הקול) ותנור, 3 טפחים מהחלק התחתון, שהם 4 מהעליון.

תנור צריך 4 אמות עד התקרה. כירה בעלייה - על טיט טפח (נחתום 3); תנור - 3 (נחתום 4). וחייב בנוקיו; ר"ש פוטר (שפרשות).

אין לפתוח מאפייה או חנות צבע מתחת מחסן תבואה (תמרים ורימונים - תיקו); אא"כ קדמוהו (ניקה לעשות מחסן; הרבה חלונות; בנה קומה - תיקו). מתחת מחסן יין מותר (העשן משביחו; רב יוסף: לא ביין שלנו), אך לא רפת (הריח רע ליין) או שחת.

יכול דייר למחות ולעכב על רעש הבא מהחנות שבחצר (מהקונים). אך יכול הלה לעשות כלים למכור בשוק, למרות רעש הפטיש והרחיים; ולמרות קול תסננוע (אביי: הבאים לקנות בחצר אחרת. רבא: באים ללמוד תורה).

כא. [בתחילה יתום מאב לא למד. הושיבו מלמדים בירושלים. תיקנו להושיב בכל אזור, לגיל 16 ומעלה. תיקן יהושע בן גמלא להושיב בכל מדינה ועיר, ומגיל 7-6. רבא: ואין לשלוח ילד חוץ לעיר, אלא לבית-כנסת אחר (לא כשמפסיק נהר ואין גשר רחב).

רב: עד גיל 6 אל תקבל, מגיל 6 קבל והלעיטנו תורה כשור³⁴. אל תכה אלא ברצועת נעל (שלא יזק); ומי שאינו לומד יישאר עם החבורה. בכיתה 25 תלמידים, מ-40 מוסיפים עוזר (ושכרו מבני העיר), ומ-50 פותחים כיתה נוספת.

רבא: נמצא בעיר מלמד מוצלח יותר - אין לסלק את הנוכחי (שמא זה יתשל); רב דימי מנהרדעא חולק. רבא: עדיף למנות למדן אף שאינו דייקן; רב דימי מנהרדעא: דייקן (שבוש משתרש, כיוצא בהכרית רק "כל-זקר" לעמלק). רבא: מלמד הוא פמתרה, ואם טעה אפשר לסלקו; ככל הפסד בלתי-הפיך - וכן שוחט, שתל, מוהל וסופר.]

אחד מדיירי החצר שרוצה להיות רופא, מוהל, מקיז דם, אורג או מלמד ילדים גויים - בני החצר מעכבים. ואין לאחד מדיירי החצר להשכיר ביתו לאחד מאלו או לממונה המנחה מלמדי העיר.

כא: רב הונא, רשב"ג: בצד עסק של אדם, אסור לפתוח עסק זהה (חנות, מרחץ, מטחנה וכו'); שפוגע בפרנסתו. מלמד-ילדים מותר, כך תרבה חכמה). רב הונא ב"ר יהושע, ת"ק: מותר (כל אחד עושה בשלו); אך אפשר למנוע זאת מתושב עיר אחרת (תושב מבוי אחר - תיקו), אא"כ משלם מס-גולגולתו לכאן. ומודים במוכר בשמים המסתובב בעיירות (תקנת עזרא), אך לא חנות קבועה אא"כ הוא ת"ח. דג שדיג אורב לו, ירחיקו שאר הדייגים מצודתם פרסה (לרבהדר"י - כי נתן לו מזון).

כב. רבינא: בן עיר אחרת יכול לבוא למכור ביום השוק (יש גם קונים מבחוץ), בשוק בלבד. רב כהנא: בני עיר אחרת הצריכים לשהות כאן לגבות חובות, מוכרים בינתיים כדי פרנסתם.

ת"ח שהביא סחורה - נותנים לו למכור ראשון, ובינתיים לא ימכור אחר. [מעשה ברב אדא בר אבא שמת, ומסתבר שמקללת רב"י.]

כב: היה ומיי שלו במרחק 4 אמות מקיר חברו, ונפל - לא יבנהו קרוב מזה (רבא: דריסת הרגליים מועילה לקיר). בקיר גינה; אך לקיר חצר מותר לסמוך (רב); שיש דריסה מצדו הפנימי), אא"כ זו עיר חדשה (ר' אושעיא).

הבונה קיר מול חלון (*שתוך 4 אמות לרצפה; נט). ירחיק 4 אמות (לדריסה). אגכי לחלון - כרוחב חלון (ועם שיפוע, שלא יעמוד ויראה); 2 קירות (=1) - 4 אמות (שלא יאפיל. רבא). המגביה קיר מול חלון - מגביה 4 אמות; וכן במגמיד (שלא יציץ). מרחיקים קיר מהמרזב של השכן, 4 אמות (שיוכל לזקוף סולם לעלות לנקות המרזב).

³⁴ בן 10 - ילמדנו משנה (בנחת). ר' יצחק: תיקנו באושא שמגיל 12 יכפנו ביד קשה ללמוד, אם מסרב; ולתירוץ ב במקרא מגיל 6. רב קטינא: המכניס בנו פחות מגיל 6 ללמוד תורה - מספן בריאותו; וי"א: יצטיין הבן בחכמתו. ולא פליגי; ואב"א: בן בריא יכניס, ולא בן חלש (כתובות נ.).

מרחיקים סולם משוכך 4 אמות, שלא תקפוץ דרכו נמייה לשובך. ואף לרבי יוסי, אולי תבוא נמייה מיד (ויהיה כחציו).

אסור לגרום נזק. אך המוחזק לכך - הוחזק; מלבד - עשן (רב מרי), בית-הכסא (רב זביד); וכשהמערער אנין-דעת - כל דבר שאינו יכול לסבול. לכן, המקיזים דם תחת דקלים ובשל כך באים עורבים ומזיקים - יסתלקו; ובאנין-דעת - אפילו החזיקו.

כג. מרחיקים שוכך מן העיר 50 אמה (שלא יפסידו היונים זרעוני גינות, שבשיעור זה ממלאות כרסן [אף שפורחות יותר ואין לפרוס מלכודת ליונים תוך 4 מיל של יישוב; ואף רחוק מזה אסור ברצף של כרמים {רב יוסף} או של שובכים ואפי' הפקר, שלו, של גוי {רבה}). ולא יעשה שוכך א"כ יש לו כמידה זו לכל רוח. ר' יהודה: כ-274 אמה (בית כור לכל רוח).

קנה שוכך עם הקרקע - אפילו מועטת - חזקתו בהיתר (ב"ד טוען לקונה ולירש).

כג: ר' חנינא: יך ז < ויך ז (כדתניא בדם-פרוודור. ועגלה-ערופה - כשאין רוב). *ר"ז, ותנ"ה: די ברוב רגיל³⁵.

גזל שנמצא תוך 50 אמה לשוכך - של בעל השוכך (לר"ח כשאין שוכך אחר גדול). רחוק יותר - של מוצאו (אין מדדה יותר מ-50). תוך 50 ובין 2 שובכים (שוים, ובשביל בין כרמים, ובגללם יצא מ-50) - של הקרוב; במרחק שווה - יחלוקו.

כד. מצא חבית יין צפה בנהר - שמואל: אסורה (שמא באה מגויים); רב: לא ליד עיר שרובה ישראל (לו באה מרחוק נתקלה בדרך).

רבינא התיר כד יין שנמצא בכרם ערלה (אין גנב מחביא היין בכרם שממנו גנב; או: כר' חנינא. ונפק"מ כשמצא ענבים). רבא התיר נודות יין שנמצאו בכרם יהודי (רוב בעלי הנודות יהודים. אך נודות קטנים בלי גדולים - אולי נפלו מעוברי אורח).

כד: פייצומע עץ 25 אמה תפ יקוי (נוי העיר); וחרוב ושקמה - 50; אבא שאול: וכן כל עץ סרק (רחוק מזה מותר. אך זרעים - רבנן: אסור אלקף אמה; רבי אלעזר: רק *בערי הלנים {ערכין לג:}). ויקצוץ, ואם העץ קדם - יתבע דמיו מבני העיר בב"ד אח"כ.

מרחיקים 50 אמה מן העיר גורן קבועה (כל שצריך רחת ואינו נזקה מעצמו). וכן מרחיק מגידולים ומשדה-חרושה של חברו (המוץ עף ומייבש; חונק האדמה ומרקיב הזרעים), כדי שלא יזיק (רב אשי. אביי: שיעור אחר הוא, ובגורן ארעית. וקשיא).

³⁵ כגון בשר שנמצא ושערי המדינה נעולים. וליוחסין - רב: הלכה כרבי"נ ור' יהושע, שצריך יתרי רביי; שמואל: הלכה כרבן גמליאל שא"צ (כתובות יד. :טו. ורש"י).

כה. מרחיקים מהעיר, 50 אמה, נבלות וקברות (ריח רע). וכן בית עבוד עורות; ורק למזרח העיר (יד ל מזרחית נושבת בנחת, בד"כ); ר' עקיבא: בכל רוח חוץ ממערב [שי' במערב; כריב"ל וכו' אבהו ("וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים" {קשיא}); ר' ישמעאל, ר' אושעיא ורב ששת: בכל מקום ("הַמְלֵאךְ... וּמְלֵאךְ אַחֵר יֵצֵא לְקִרְאָתוֹ"; "הַתְּשַׁלַּח בְּרָקִים וַיִּלְכְּבוּ וַיֵּאמְרוּ לְךָ").

המתפלל - פניו אל השכינה (מערבה / לכל רוח). רב ששת: לא למזרח (מנהג מינים). ר' חנינא: אל ארץ-ישראל *יוקה"ק; כדתנן (ברכות כח: ל.). ר' יצחק: כדי להחכים; פנה (או: יצדד) לדרום, להעשיר - לצפון; ריב"ל: לדרום, יחכים ויעשיר.

רוח וּשְׂרָמָה "מפורת עננים ומונעת גשם"³⁶; ר' אליעזר: קרה (לדעתו הדופן פרוצה). וְכִיֵּילָמָה "חמה ונוחה"³⁷, אך כשבאה לפורענות מסעירה את העולם ומביאה "מַיִם בְּמוֹצָק". טִדְרָמָה "חזקה (מלאך מעמידה) ומביאה גשם ומגדלת עשבים (רב חסדא: מאז החורבן לא הביאה גשם, ואינו מאוצר טוב). פְּקִימָה" - קור. 4 הרוחות מנשבות בכל יום, והצפונית עם כולן (לְמַתְקָן).

כה: רבי אליעזר: העולם כאכסדרה, ללא דופן רביעית, בצפון; ובערב השמש עולה מפינה מערבית-צפונית אל מעל הרקיע. ר' יהושע: כאוהל סגור, ובערב השמש ממשיכה להקיף מתחת לארץ (*כחכמי האומות; רבי: כן נראה; פסחים צד:).

מרחיקים קת מבור 25 אמה, וחרוב ושקמה - 50; אפילו הבור מעל העץ (השרשים מרפים האדמה תחתיו). א"צ לקצוץ; ואם הבור קדם קוצץ ומקבל תשלום על העץ. יי ממצא, וכן הלהכה (שמואל): א"צ להרחיק, שכל אחד עושה בשטח שלו³⁸.

מודה ר' יוסי בנזק ישיר מגופו (כלפך); כגון: בית-בד המרעיד בית סמוך (וזה מכסה כדשעל-הקיר); גץ מהכאת פטיש. פסולת סירוק פשתן שעפה ומזיקה - רבינא: אינה כחציו (רוח, אינו נהנה); מרימר, מר ב"ר אשי: כחציו (כוזרה בשבת).

כו. הבא לנטוע עץ צריך להתרחק משדה השכן 4 אמות (כדי עבודה. ובבבל המחרשה צרה ודי ב-2 אמות). רב יוסף: הסומך עץ לכרם צריך יותר. ואם יש ביניהם גדר (*ומפסיק סלע באדמה בין השרשים, לרבא; ית.) א"צ להרחיק.

שרשי עץ חָבְרוּ התפשטו לשדהו - מותר לקצצם עד עומק 3 טפחים (שלא יפריע למחרשה). וכשחופר בור מותר לקצוץ השרשים שנתקל בהם, והם של בעל העץ (רב חסדא, אך

³⁶ נוחה; וב-40 שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה ביום, משום שהיו נוופים, או שלא תפזר ענני הכבוד. ואפילו אז נשבה בכל חצות לילה (יבמות עב. ורש"י ע"ש).

³⁷ ובעת חום חמה וגורמת קלקול אף לדברים טמונים (גיטין לא: ורש"י ד"ה משתקת, וכאן ד"ה שמזלת; ועי' תורת חיים), "חֲרִישִׁית" משתיקה שאר הרוחות (שם).

³⁸ טיט רצפת-העלייה שִׁנְפַחַת, ובנטילת-ידיים שִׁתְּתִים המים ומזיקים למטה (לא מיד) - רחב"א (כרבנן): העליון חייב לתקן; ר"ח בר יוסף (כר' יוסף): התחתון (בי"מ קיז:).

הראיה נדחתה, אך הרחוקים מ-16 אמה (כדי יניקה) - של בעל הקרקע (רבינא). רב פפא: אם הוחזק בעל העץ אין לקצוץ השרשים; רב הונא בדר"י: תוך 16 אמה בלבד.

כו: עולא, רב דימי: עץ הסמוך לשדה חברו - תוך 16 אמה - כגולן, ואין מביא ממנו ביכורים ("מאריך"); שיונק ממנו. ליתר דיוק $16\frac{2}{3} = 3$ -כ עצים לבית-סאה $\approx 833\frac{1}{3}$ אמות-מרובעות, בעיגול). *רבין: מביא וקורא, וכן מעץ הנוטה (תנאי יהושע)³⁹.

כו: עץ של השכן, שענפיו נוטים לשדה - קוצץ עד גובה מרדע, שלא יפריע להוליך המחרשה (ועי' *ס:). בשדה הצריכה השקיה (הצל מזיק), או חרוב ושקמה (צלם רב) - קוצץ לכל הגובה. אבא שאול: וכן כל עץ סרק.

עץ נוטה לרה"ר - קוצץ, עד כדי שיוכל לעבור גמל ורוכבו עכשיו (ר"ל: כר"א, שאין חושש לעתיד, בחלל תחת רה"ר; ר' יוחנן: רק שם חששו רבנן שלא ירגיש). ר' יהודה: די בכדי גמל עם פשתן או חבילות זמורות. ר' שמעון: לכל הגבה (טומאת אהל).

הדרן עלך לא יחפור

חזקת הבתים - פרק שלישי (כח. - ס:)

כח. הגר בבית 3 אצע מלאות *רצופות (רב הונא; כט.), מיום ליום - יש לו גלתי י (נגד ערעור מרה"ר קמא א"צ להציג שטר-קניינו, אלא *לטעון; מא.).⁴⁰ וכן בור, מערה, שוכך, מרחץ, בית-בד, שדה משקית, עבד, וכל העושה פירות תדיר. שדה המושקית רק מגשמים (ונותנת יבול פעם בשנה) - *א"א שא"צ 3 שלמות (לו.).

מקור הדין - לר' ישמעאל (שאכילת 3 פירות שונים, או שחת בקצירה וזריעה, מחזיקה בזמן קצר *לו:)) שור מועד (יצא מחזקת תם ב-3 נגיחות); לרבנן - עד 3 שנים אדם שומר שטרו;

³⁹ רב יהודה: עץ שבגבול - נהוג שהשכן זכה בפירותיו לפי נטיית השרשים, כרב; שמואל: יחלקו (ב"מ קז.; וסוגייתנו כרב ההולך לפי השרשים ולא לפי הענפים; תוס').

⁴⁰ כמפתח לדין חזקה; רב האי גאון (המקח מ) מנה 18 תנאים הכרחיים יחד לקיום חזקה - עדים שהחזיק בקרקע 3 שנים שלמות ולא פחות (כאן ולהלן לג: לו:); רצופות (כט.); כשמושה הרה"ר והמקובל (דירה, פירות, חנות; כט.); בכל הקרקע המוחזקת (כט.); מקום משתמר מחזיק: בר (לו.); והיה לו ממנה רווח (לו.); והנאה, ולא רק עבד לצורך הקרקע (לו.) {"תפתח"א" ולא כפרש"ם}); אפי' אכילת שחת היכן שמקובלת (לו.), ואפי' אכילת איסור (לו.) גר' ר"ח ולא גרש"ם); טוען כיצד הגיעה לידי הקרקע (מא: לה:); ואפי' מרה"קמא רחוק מאוד, אך בעת חירום רק כשהוא במדינה זו (לח.); וכל שברח מפני חרב - רק בפניו (שם); לא בנכסי אשת איש (נ:); לא היתה מחאה (בעדים, או מכירה-בשטר) מרה"קמא בסוף כל 3 שנים או בתחילתן (לח: - לט: ל: מב.); מרה"קמא גדול ובדעת (ב"מ לט. כתובות יז:), ואז מצטרפת האכילה שבחיי אביו (מב.); ואינו מבית ראשהגולה (לו.); ואין המחזיק אחד מ-11 משוללי-חזקה = 8 במשנה (מב. ובגמ') + גולן (מו:.) + בית ראש הגולה (לו.) + גוי (לה:); מחזיקים מרובים באכילה משותפת ובאופן מוסדר (כח:.) או קונה שמכר בשטר (מא:.) ואז שמת המחזיק ואכל יורשו (מב.); אין עדות ברורה שלא מכר לו או ששטרו פסול (קע.) או שלא-לשם-מכר (קנד:), ומאידך מיותר כשיש ראיה ברורה שמכר לו (עי' כט.), אך אם טען לחזקה וגם שיש לו שטר אין לסמוך על החזקה (קע.).

*ולר' יהודה - אין אדם שותק כלל כשמחזיקים בשדהו, והצריכו 3 שנים כדי שישמע מרחוק ויבוא (לח).

כט. מודה רב הונא (אף שצריך שנים רצופות) שהמוביר בשנה שבה שכניו בבקעה מובירים, אין שנה זו מפסיקה.

מר זוטרא: יכול המערער (מרה"קמא) לדרוש עדים על מגורים בבית גם בלילות; ואם הוא רוכל הסובב בעיירות טוענים זאת עבורו. ואז - אביי: יעידו השכנים, הרואים, מן הסתם, ביום ובלילה; רבא: או השוכרים, שגרו בו בעצמם ועתה שואלים למי לשלם. וחנות אינה צריכה עדות על הלילות.

כט: קנו שפחה בשותפות, והשתמשו בה לסירוגין שנה שנה - אינה חזקה, אא"כ כתבו שטר-חלוקה (בעדים, שמתפרסם ועליו למחות).

רבא: אכל יכול השדה חוץ משטח זריעת $\frac{1}{4}$ קב - קנה כולה חוץ משטח זה. ואם אינו בר-זריעה - רב הונא בדר"י: קנהו אגב השדה; רב ביבי (דחהו): עליו להחזיק בו בהעמדת חיות ובשטיחת פירות.

מרה"קמא המערער וטוען שבשנות החזקה דר בחדרים פנימיים ובחיצוני היה עם המחזיק - רבא: עליו הראיה; רב נחמן: אין חזקה.

ל. טען מרה"קמא 'הייתי בארץ רחוקה ולא ידעתי שהחזקת' - אע"פ שבכל שנה חוזר לחודש נאמן שהיה טרוד בו בעסקיו ולא שמע.

'קניתי מכלוני שקנה ממך' - הדין עם המערער (אא"כ *יש לו חזקה, וטען 'בפני מכרת לו' או הוכיח שכלוני גר בה יום; מא:).

ל: הטוען שהשדה נגולה מידו ונמכרה למחזיק; ונמצא חתום כעד על המכירה - חכמים: איבד יכלתו לערער; אדמון: יכול לומר: הגולן אדם קשה ורצייתי לדון נגד השני⁴¹. יעץ המערער למחזיק לקנותה, או ביקש לקנותה מן המחזיק - אין זו סתירה לטענתו שהמוכר גולה ממנו, ואע"פ שיש עדי חזקה לקונה (רבא).

'קניתי מכלוני ויש לי חזקה'; ויש שטר שהמערער קנה מכלוני לפני 4 שנים - רבא: אינו סותר את החזקה, אם קדמה לו 3 שנים.

לא. כל אחד מהם טוען 'של אבותי', למערער עדים ולמחזיק עדי חזקה - רבה (טרם הודה), *רב חסדא (לג:): המחזיק נאמן ב'מיגו' שהיה אומר 'קניתי ממך'. אביי *ורבא (לג:): דחו זאת, 'מיגו' כנגד עדים.

הטוען טענה בב"ד, ורוצה לשנות דבריו ומיישב אותם בדוחק עם מה שטען בתחילה ('של אבותי' - 'קניתי והייתי סומך עליה כשל אבותי') - עולא, אממר וכן הלכה: יכול לטעון;

⁴¹ הלכה כחכמים. ומודיים כשחתם כדן על ההנפק (מקיימים שטר בלי לקראו). חתם כעד בשטר מכירה של המחזיק, שציון בו שדה זו בשמו (כגבול) - איבד זכותו לערער (אביי: משא"כ הקונה בשטר זה). ר' יוחנן: אך יכול לטעון שהודה רק בתלם 1; ושוב לטעון שחזר וקנהו ממנו; וכן אפוטרופוס טוען עבור יתומים. כתובות (קט:).

נהרדעי: אין יכול. ומודים כשסותר טענתו הראשונה, וכן במי שיצא מב"ד וחזר. ומודים שהטוען חוץ לב"ד יכול לטעון בב"ד מה שירצה.

זה הביא עדים שהיא של אבותיו ושהחזיק, וזה הביא עדים שהחזיק - רב נחמן: נאמנים העדים שהיא של אבותיו (כרב הונא שהכשירם לעדות אחרת). ורבא חולק (כרב חסדא, שפסולים לכל עדות, ואף ר"ה הכשיר רק עדות אחרת לגמרי⁴²).

לא: יצא חייב בדין בחוסר ראיות, ומצא עדים - רב נחמן: דנים שוב ואין חוששים לזילות בית-הדין (כמשנה בכתובות {לגבי כהן שנפסל ע"פ קול והוכשר ע"פ 1 ונפסל ע"פ 2, ובא 1 להכשירו; וחלקו בצירוף עדים שבאו בנפרד}. לא כר' מנחם).

לב: הוציא המחזיק - או תובע-המעוץ - שטרו, ולחש לדיין: השטר אכן מזויף, אך היה לי ואבד - רבה: נאמן ('מיגו' שיאמר ששָׁשֶׁר הוא); רב יוסף: אין נאמן (הודה שהשטר חרס). רב אידי בר אבין: הלכה כרבה בקרקע וכרב יוסף בחוב (ביד המוחזק).

עָרַב שילם ותובע את הלווה, בשטר; ונענה שנפרע, והשיב שלקח הלווה כספו חזרה בהלוואה - לא ייפרע.

לג: רבא בר שרשום קיבל קרקע כמשכנתא, ומת הלווה (אחרי 3 שנים), ובסיום שנות המשכון רצה להמשיך להחזיק בה לתשלום חוב אחר שלו (ולחסוך שבועה; 'מיגו' שיאמר 'קניתי') - אביי: אי אפשר (יש קול שזו משכנתא, ואין חזקה), ויחזירנה עתה.

החזיק בכוחו בדקל של מת בטענה שהוא קרובו יותר, ולבסוף הודה לרב אידי שהוא קרוב ממנו - רב חסדא: את הפירות שאכל לא יחזיר (כאילו נתנו לו מדעתו רק עכשיו); אביי ורבא: יחזיר (הודה שלא כדין החזיק עד עתה).

לד: המשיב 'קניתי השדה ממך ויש לי חזקה', ומצא עדים רק על 2 שנים - יחזיר השדה וגם את הפירות שאכל (בשנתיים אלה). רב זביד: אם השיב מתחילה שהוא אריס בשדה - פטור (בשבועת היסת) על הפירות שאכל (לא נחשד בחוצפה כ"כ).

רב יהודה: לקח מִגָּל וְחָבֵל ואמר שילקוט פירות הדקל שקנה מפלוני - נאמן ללקוט (אם אין מוחה; שאין אדם חצוף כ"כ).

אם הביא המחזיק עד 1, שאכל 3 שנים - אין לחייבו לשלם הפירות (שהעד לסייעו בא). ואם העיד (עד תביעה) על 2 שנים - חייב לשלם (מתוך שאינו יכול להישבע⁴³ להכחישו; כ'נסכא דרבי אבא' [שְׁלִי חֲטַפְתִּי]).

לד: 2 רבנים על ספינה (ואין מוחזק), ואמר אחד לבית-הדין לתפסה עד שיביא עדים - רב הונא: תופסים, ואם לא יביא יוציאוה ויגבר החזק. רב יהודה: אין תופסים, כי מה שתפס ב"ד לא יצא באין ראיה. וכן הלכה (ואם תפסו לבקשת שניהם אין מוציאים).

⁴² כת חתומה על שטר, והאחרת על שטר אחר לאותם מלווה ולווה - יגבה השטר המועט. לרב הונא, חתומות על שטרות של מלווים שונים ואותו לווה - כבמשנה לגבי 'חנווני על פנקסו', יגבו שניהם ממנו. אותו מלווה ו-2 לווים - לא נפשט (שבועות מז:).

⁴³ ר' אבא (ור"נ ורבא בב"מ צח:); אך רב ושמואל חולקים על כלל זה, ופוטרים (רשב"ם, ותוד"ה הוי, משבועות מז:).

זה אומר 'של אבותי' וכן זה - רב נחמן: החזק יגבר (ייתכן שיתברר הדבר; שלא כ-2 שטרות ביום אחד, שלרב חולקים ולשמואל יבחר הדיין. ולצד אחד אין כל זיקה ממונית; שלא כבמחליף פרה בחמור וילדה שחולקים).

לה: נהרדעי: בא אחר והחזיק בה - אין מוציאים מידו (גזלן רבים ≠ גזלן). רב אשי: מוציאים [לגזלן מרבים אין למי להשיב].

ר' אבא: טען המערער על כתפי המחזיק (לסייעו להוליד לביתו) סל מהפירות - חזקה לאלתר. רב זביד: אך תוך 3 שנים נאמן לומר שהמחזיק אריסו ובחלקו סייעו. המוסר שדהו לאריס צריך למחות בכל 3 שנים; וכן המוסרה ב'משכנתא דסורא'⁴⁴.

רב: לגוי אין חזקה, אלא בשטר; וכן ליהודי שקנה ממנו. רבא: ונאמן לטעון 'בפני קנה הגוי ממך, ומכרה לי' ('מיגו' ש'קניתי ממך').

לו. המחזיק בקצות השדה המיועדים לאכילת חיות בר - אינה חזקה. וכן בקרקע רעה ומבוקעת; בפירות שמיטה, ערלה וכלאים; שחת, אם לא במקום שמקובל להאכיל כך לבהמות; אנשי ראש הגולה (מטילים אימה), וכן בקרקעותיהם (אינם חשים).

בהמות ועבדים (המהלכים מאליהם) - אין בהם חזקה מיידית (כבמיטלטלין), אלא ב-3 שנים. רבא: ובתניוק - לאלתר. עזים שאכלו תבואה, ובעליה תפסן - יכול לתבוע עד שוויין ('מיגו' ש'קניתי אותן'; בשבועה), במקום שאינן הולכות לבד אלא בליווי.

לו: 'י' קימו ז'ו: בשדה המושקית רק מגשמים די בחודש + 12 חודש + חודש (די בפרי קטן כגון שחת). 'מ' מ'ף'ק'וס: 3 + 12 + 3 (תבואה גמורה); או אכילת 3 פירות שונים ואפילו בזמן קצר, כגון בשדה-אילן או *שחת בוריעה וקצירה (כת:). 'מ' ז' ול'ו, ר"נ ב"ר חסדא: יש חזקה אף בקרישה (וא"כ די ביום + 12 חודש + יום); רנב"י: אין מקובל כן. 'י' ז'פ: צריך 3 שנים ('י' ז': שלמות; 'ף'ק'וס: 3 קטיפי פירות. ונפק"מ לדקל שמשיר פירותיו טרם בשלו, לשמואל אין חזקה).

אביי: לרבנן; 30 עצים בבית-3 סאים, ובכל שנה (מ-3) אכל 10 אחרים, מפוזרים, שרק הם נתנו פירות בשנה ההיא - החזיק בכל.

לו. [אחד קנה שדה ואחד קנה עצייה - רב זביד: קנו כך; רב פפא: (א"כ כשייבשו לא יטע אחרים, ואין מסתבר, אלא) בעל העצים קנה הקרקע הנצרכת להם. מכר קרקע ושייר עצייה (אפי' *2; עא.). לעצמו - שייר קרקע לצרכם (אף לר"ע שמוכר בעין יפה, מכחישים הקרקע ושמא ייבשו ויאמר לו 'עקר ולך'). מכר 2 עצים והקרקע תשאיר לי' - מחלוקת ר"ע וחכמים (*סד.).]

לו: שדה עצים צפופים - נהרדעי: באכילתה אין חזקה; רבא (דחה): יש; אלא: לקונה עצייה אין קרקע; ר"ז: לר"ש, ולרבנן יש (*פב:).

⁴⁴ (לשנים קצובות, נגד חובו; עיי' ב"מ סז:) אם אינו משלם את המס ואינו מתקן גבולי השדה (ב"מ קט.).

נהרדעי: המוכר דקל מְכַר הקרקע שתחתיו עד התהום. רבא: רק כשהחזיק בה הקונה 3 שנים וטוען טענה (היה למוכר למחות).

לח. 3 ארצות לעניין חזקה, בשעת מתיחות (אין שיירות להוליך המְחָאָה לארץ אחרת) - יהודה, הגליל (סְתָמָן עת מתיחות) ועבר־הירדן. בעת שלום יכול מְרַה־קָמָא למחות אף בהיותו בארץ אחרת; שְׁצַל וי נאמרת אף שלא בפניו (וכן פסק רבא לְהִלְכָה). ואין כן שיטת רבי יהודה (אך *ר"נ: עֶצָה טובה אמר; לט.), רב בלשון א *ור' אבהו בהסבר א (לט:).

לח: שמואל: מחאה בפני מי שלא יוכלו לפגוש את המחזיק (כגון חֲגָרִים) אינה מחאה; רב ב: מחאה (אחרים ישמעו ויפגשוהו).

אין חזקה בנכסי הבורח מפני דין מוות. מפני ממון - רב א: ג"כ; שמואל, רב ב, רבא להלכה: יש חזקה.⁴⁵

נוסח המחאה (שלא בפניו) - רב זביד: 'פלוני גזלן הוא, שאוכל קרקע שלי בגזלה'.

לט. אמר המוחה לשומעיו, או הם לו, שלא יאמרו למחזיק - רב זביד: אינה מחאה; רב פפא: מחאה (יאמרו לאחרים ויתגלגל לאזניו). אמר להם 'אל תוציאו מלִּי' - אינה מחאה. אמרו הם לו - ר"פ: ג"כ; רב הונא בדר"י: מחאה (לא ישימו לב לשמור בסוד).

ר' חייא בר אבא (*ורבא, *וסוגיין {לח}): מחאה - בפני 2 (א: מחאה רק בפניו, ומביא עדים; ב: די בעדות); ר' אבהו: 3 (לפרסום).

לט: ר"ל-בר קפרא: א"צ למחות בכל שנה, אלא אחת ל-3 שנים (תהה ר' יוחנן, שיהא די באחת להצריכו לשמור השטר לעולם); רבא: כן הלכה. בר קפרא: המשנה טענתו ממחאה למחאה (כגון: 'גזלנות', 'משכנתא') - מחאותיו בטלות.

מ. רבא: מודָה בְּחוּב - בפני 2 עדים, ולא מנ"ך שטר בלי דעתו⁴⁶. אך עדי מחאה ומודָעָא (ביטול מראש של הקנייה־מאונס) כותבים (זכות לו); וכן קניין־סודר (לכתובה עומד)⁴⁷. קיום שטר - ב-3 (אף לְסוּבֵר *2 דינם קים {סנהדרין ג.}).

⁴⁵ (לגבי הטיפול בנכסיו בתקופה זו עיין ב"מ לח:--לט:). בנכסי קטן אין חזקה, אפילו גדל בינתיים (רב הונא). ולכן מורידים לנכסיו (לטפל בהם כשנעדר) אדם זָר (לא קרוב, שעלול לטעון משום ירושה. ולא אח מהאָם של אחי־מהאָב. בתים, אח מהאָם, או בשְׁכַתְבו שטר כשְׁחֶלְקו הנכסים - אפשר; ולמסקנה לא). שם (לט.). ובכתובות (יז:), מודה ר' יהושע (שְׁחֶלְק עם ר"צ ור"י לגבי 'מיגוי' כשיש תביעה ממשית) באומר לחברו 'שדה זו היתה של אביך וקניתיָה ממנו' - שנאמן (הפה שאסר התיר; וכן אין כאן בסיס לתביעה), אך לא כאשר יש עדים שהיתה של אביו, ואפילו החזיק שנתיים בחיי האב ו-1 בחיי הבר־בקטנותו (אפי' גדל אח"כ, כרב הונא. ע"ע להלן מב.).

⁴⁶ אלא בנוטָה־למות (רבא; קעה.). הודה בקרקעות - אמימר: לא יכתבו; מ"י: יכתבו; וכן הלכה. רבינא: וכן מיטלטלין שִׁישָׁנָם; רב אשי: לא. הודה בפני 3 - רב: יכתבו; רב אסי: לא; למעשה חשש רב. רב אדא: רק אם פְּנָקָם במיוחד יכתבו; רבא: רק בשְׁאָמֵר 'הָיו עלי דיינים'; מר בר"א: רק אם קבעו מראש והזמינוהו (סנהדרין כט: ע"ש).

⁴⁷ הנותן מתנה, ולא עשו קניין, ואמר לעדים לכתוב שטר ולחתום ולתת - פומבדיתאי: יכתבו. בני מתא מחסיא: ישאלוהו קודם; וכן הלכה (כתובות נה., עי' רא"ש שם ד.).

נהרדעי: שטר ה' טק ו' על מְכָר, שלא כתבו בו העדים שידוע להם האונס - אינו תקף; לא כמודעא על גט⁴⁸ ועל מתנה (ודאי אנוס).

רבה ורב יוסף: אין כותבים מודעא אם האנס הוא אדם המציית לב"ד; אביי ורבא: כותבים.

מ: רבא: על מְכָר אין כותבים מודעא אלא כשהאונס מוחלט (שיקחו ממנו בלי תמורה). *רב הונא: כותבים (מח:).

אין גובים בשטר מתנה-טמונה (=שאמר לעדים לכתבו בסתר; וי"א: שלא אמר לכתבו בשוק. נפק"מ בסתם; רבינא: אין חשש; רב אשי, וכן הלכה: חוששים). אך הוא כמודעא לבטל הקנאה-באונס שאחריו (שהתנתה אשה קידושיה לו בכתיבת נכסיו).

מא. חזקה ללא טענה - אינה חזקה (כגון: 'שלא ערער אף אחד'. שעליו לטעון 'מכרת לי' אבייך נתן לי וכד'; ואין טוענים עבורו).

אחרי שטפון הציב גדר, והתברר שהיא בשטח השכן - ר"נ: אין לו חזקה (ואפילו השכן סייעו להעמידה; טעה).

לר' יהודה (*לח). ולר' ישמעאל *ב"ר יוסי (נט:), החזיק בפני מְרָא-קָמָא ולא מחה - חזקה לאלתר. *ר' חייא חולק (נט:); וכן הלכה.

מא: ה'עמיד גדר; ע'ד אומר שספח 2 שורות של השכן, וע'ד אומר 3 - ר"פ: בטלה עדותם; רב יהודה: יחזיר 2 (דן כרשב"א-ב"ה⁴⁹).

טען 'מפלוני קניתי בסברי שקנה ממך' - ר' חייא (אך רב תהה): יביא ראיה שפלוני גָר שם יום (אביי: או גָרָא שם; רבא חולק); אא"כ טען 'בפני קנאה ממך'. טוען 'ירשתי' - א"צ להסביר כיצד הגיעה לאביו, אך צריך ראיה שאביו גר בה יום.

3, שִמְכְרוּ זה לזה בשטר (התפרסם ועליו למחות; משא"כ בעדים) וכל אחד החזיק שנה - מצטרפים לחזקה. [רב: מכר שדה בעדים (באחריות) וללא שטר - גובה הקונה מנכסים שִמְכָר (לו שאלו הקונים, היו שומעים. משא"כ הלוואה, שלווים בצנעה)].

מב. החזיק האב שנה, והבן שנה, והקונה-מן-הבן שנה - חזקה. המחזיק בפני מְרָא-קָמָא שנה, בפני בנו שנה ובפני הקונה-מבנו (בשטר) שנה - אינה חזקה, שהמְכִירָה כמחאה, אא"כ מכר שדותיו סתם.

לאלו אין חזקה - אפוטרופוס; שותף*; *אומן (מה:); *אריס בית-אב (מו:); *בעל (מט:); *אשתו (נא:); *אב ובנו (נב:).

⁴⁸ רב הלקה (ללשון א) את המוסר מודעא על גט (יבמות נב). החייב לגְרֵשׁ ומְסָרְב - פופים אותו, ואין די שִיפְתָן גט, אלא יְבַטֵּל כל מודעא מְעַלְיו (רב ששת; ערכין כא:).

⁴⁹ וכן ר' ישמעאל בריב"ב, בנזיר (כ. ע"ש. וב-2 כתות עדים תָפֵס המועט). אך לת"ק-דמתניי (שם) חלקו ב"ש וב"ה ב-2 כתות (ובכת 1 מודים ב"ה שאין עדות - רשב"ם).

- מב: ל'ך"ר אין חזקה בחלקו של חברו. שמואל: יש לו; אך יש לחלק בין המחזיק בכל השדה ובין המחזיק בחצייה המבחר - ויש בזה 2 סברות הפוכות; רבינא: כשהחזיק בכולה, וכשארין בקרקע כדי חלוקה (*יא.). אין חזקה (בכזו מקובל לעבוד בסירוגין).
- שמואל: שדה לזריעה, ונטעה השותף - מקבל מן הפירות כל ה-1/2 (כיווד ברשות; אך *זר שנטעה ידו על התחמונה; ב"מ קא.).
- מג: שמואל: שותף נעשה שומר-שכר על חלק חברו, כשאמר 'שמר לי היום ואשמר לך מחר' (אחרת פטור כדין "בעליו עמו").
- שמואל: שותף מעיד על חלק חברו כנגד ערעור; כשאינו נחזק זט זי, שהסתלק מחלקו (בקינין, ובאחריות מפני גביית בעל-חובו). אך בני העיר פסולים להעיד ולדון ביחס לספר-התורה שלהם (א"א להסתלק מס"ת) וביחס לתנו מנה לעניי עירי' (א: כלומר לס"ת; ב: לעניי המוטלים עליהם ללא סכום קצוב; ג: אפילו כשקצוב).
- מג: ראובן גזל משמעון בית או שדה ומכר ללוי, ויהודה מערער - לא יעיד שמעון ללוי (נוגע בעדות - א: יהודה אדם קשה; ב: לשמעון 2 עדים וכן ליהודה); משא"כ בפרה ובטלית (קנה לוי ב'אוש ובשינוי-רשות; וכשמת הגולן, שאין מי שישלם. הוריש ראובן ללוי - *לרמב"ח {ורבא חולק; ב"ק קיא:} ירושה כשינוי-רשות).
- מד: מכר שדה ללא אחריות (*ואין לו אחרת) - לא יעיד עליה כנגד ערעור (רוצה שתישאר לגביית בעל-חובו *פן יהיה "לנה רשע ולא ישלם"). משא"כ פרה וטלית; אפי' 'אפותיקי', במכירה פקע (וכשיש עדים שלא היתה לו קרקע לשעבדן באגב. לרב פפא, שבגזולה גובה הקונה מהמוכר {רב זביד חולק, שאין אחריות} - כשהקונה מזהה שהיא מעבד המוכר).
- [שעבד מיטלטלין ומכרם - פקע השעבוד. רבה: אפשר לשעבדכם אגב קרקע (רב חסדא: כותב 'לא כאסמכתא וטופסי שטרות').]
- מה: [ר"פ: המוכר חמור, וגוי חטפו ללא האפק - עליו להצילו בדין (שמא גזלו מהגוי; אא"כ מכיר שלא). אמיר: א"צ (סתם גוי גולן).]
- ל'ך"פ שקיבל כלי לתקן, וראוהו עתה עדים אצלו - אין חזקה לומר 'קניתי'; אפילו נמסר לו בלא עדים (בזה חלק רבה, ואיתותב).
- מה: ראו הכלי אצל אחר, שאמר לו 'קניתי מן האומן, שבפני אמרת' לו למכרו' - נאמן ('מיגו' שיאמר 'ממך קניתי').
- מו: אביי: רמאי פומבדיתא - האומן אומר 'להד"מ' ושמה שראו עדים אצלו של אחר, ומסרב להראותו. רבא: הדין עמו.
- לאדם (לא אומן) יש חזקה על חפץ שבדו, אא"כ יש עדים על ההפקדה וגם על היותו אצלו עתה⁵⁰.

⁵⁰ או שהחפץ עשוי להשאלה או להשפחה (להלן נב., ב"מ קטז.); או שעשוי לבוא אליו מעצמו, כגון צאן ועבד מ'חלף' (לעיל לו.); משא"כ עיזים *ושור {כתובות פד:} המסורים לרועה ועבד תינוק

טעה ולקח מבית המשתה טלית של אחר - לא ישתמש בה. האומן (בעצמו) החזיר לו אחרת (ק'ח טלית' ולא 'טליתך') - ישתמש (כנראה מכר שלו בטעות, ונתן לו את זו לשימוש עד שימצאנה) עד שיבוא מי שלקח את שלו.

מו: לאריס יש חזקה (כשאכל הכל 3 שנים; *שהנותן לו לאכול כך צריך למחות; לה:). אך לוימצא מ"ו (של המשפחה לדורותיה, אוכל הכל מספר שנים ברצף ואח"כ הבעלים) אין. הביא אריסים במקומו - יש לו; ואם עובד אָתָם - אין (נראים עוזריו).

לאחר שלקח האריס חלקו, כשרו יקוט לטובת בעל השדה. ערב, וכן מלווה, מעיד ללווה על קרקע (כנגד מערער), אם יש ללווה קרקע נוספת. וכן קונה־ראשון לקונה־השני. ערב־קבלן (*אפשר להיפרע ממנו (לת"ק; קעג:)) ללווה - מחלוקת (כערב; או: מעדיף שתהיינה ללווה יותר אפשרויות).

מו. אומן ואריס־בית־אב שִׁדְלוּ מעיסוקם (ואח"כ החזיקו) - יש להם חזקה.

לכסף (ר' יוחנן; בשדה שמוחזק בה בגולנות; רב חסדא: הורגי נפשות על ממון) אין חזקה. *גם רְאָה (שטר או עדים) לא תועיל לו (מאִימְתוּ הודה או כתב שטר. רב הונא. כשמואל, ולא כרב שבשטר קנה); משא"כ אומן ואריס־בית־אב. *רב ביבי: אם עדים ראו שהגולן שילם, יקבל תורה מעותיו; *אך לרב הונא בזה המכר קיים (מח.).

שלא כבני אומן ואריס־בית־אב, פ של גולן הטוען שִׁרַשׁ והביא עדים שהמערער הודה לאביו - אין לו חזקה (מפחדו הודה). 'קניתי ממך' - יש חזקה. עָנְטוּ הטוען שִׁרַשׁ מאביו - יש. 'ירשתי מאבי מסבי' - אם הָיָן יש, ואם הנכד אין.

מו: רב הונא: פֶּסֶם (יִסְרוּהוּ) עד *שהתרצה (ב"ק סב.). לְמַכּוֹר - המכר קיים (גמר בדעתו, שקיבל מעות). ורב ביבי חולק. רבא: לְהִלְכָה מְכָרוּ קיים; לא כשהוכרח למכור שדה מסוימת, אא"כ היה יכול להתחמק או מְנָה הַמְעוֹת שקיבל. לְהִלְכָה גַם בזה קיים⁵¹.

מח: כָּפָה על אשה להתקדש לו (והתרתה) - אמיר: מקודשת; מר בר רב אשי: אינה מקודשת, שהפקיעו חכמים.

במכירה שנעשתה באונס, חתם רבב"ח (ועד נוסף) על מודעא ועל המכירה; והכשיר ר"ה את המודעא. ר"נ: בעל־פה אין נאמנים עדי המכירה לומר 'היתה מודעא'. מר בר רב אשי: נאמנים (ניתן להיכתב; משא"כ 'היה זה שטר אמנה {בלא הלוואה}).

{לו.}. רב יהודה (שבועות מו: ורש"י): ראו שהטמין כלים תחת בגדו ויצא, וטוען 'קניתיים' - אינו נאמן מול טענת 'השאלתיים לוי'; אך נאמן (בשבועה) מול טענת 'נָגְבָם'; וכן נאמן - בדברים שאין מקובל להשאיל ולהשפיר; שמקובל להטמינם; באדם שמטמין חפציו; בעה"ב העשוי למכור כליו.
⁵¹ ובגיטין (נה: נח.), הקונה שדה מסיקריקון (=גוי רוצח) וחזר וקנאה (ושילם) מבעליה (משא"כ להפך) - המכר בטל, שלא הסכים בעליה אלא מִרְאָה (ולא קיבל מעות. אמנם במלחמה נקנתה הקרקע לגוי, שהיהודי גמר בדעתו להקנות בפדיון נפשו. ערשב"א שם). רב: ואם כתב לו שטר קנה; שמואל: רק עם אחריות. מאוחר יותר תיקנו שְׁקָנָה וישלם לבעליה ¼ (ההפרש, שהסיקריקון מוזיל; רב: ¼ ממה ששילם; שמואל: ¼ הקרקע), והבעלים קודמים לפדותה, אם יכולים. רבי וב"ד תיקנו שפשוטה אצל הסיקריקון שנה, הקודם לקנותה זכה, וישלם לבעליה ¼. חטף גוי שדה בחוב או בגזל - מכירתו לאחר בטלה; אך לא בבבל (שיש לקבול לשלטון על הגולן).

מט. אין חזקה ל' מ' ז' נצ' ו' א' ד', אפילו כתב בעודה ארוסה שמסתלק מפירותיהם (כ'אי אפשי בתקנת חכמים).

מט: הביא ראיה (עדים או שטר) שמכרה לו אשתו - זכה; בנכסי מלוג בלבד (ודברי אמימר, שאינם יכולים למכרם - א: רק אחד מהם ולזר; ב: בכל מקרה, ורק כרבי אלעזר [שבעבד שנמכר ע"מ לשכר את המוכר 30 יום אין דין "אם-יום או יומים יצמד לא יקום" כי אינו "כספן" המוחלט. ר"מ: יש, למוכר; ר' יהודה: לקונה; ר' יוסי: לשניהם (ספק)].

[קנה מבעל ואח"כ מאשתו - תוכל לבטל זאת (הסכימה רק כדי שלא יכעס. ב-3 השדות המיוחדות בכתובתה, וכ"ש בשאר).]

נ: רב: אשה צריכה למחות, שלא תהיה חזקה - רבא: בבעלה שחפר בורות (א: מיד; ב: תוך 3 שנים); רב יוסף: בזר, שהתחיל טרם מות הבעל והחזיק אחריו 3 שנים (וטוען 'מכרת לבעל בפני והוא לי' ונאמן ב'מיגו' שיאמר 'מכרת לי').

רב: זר שהחזיק בנכסי אשת איש - אינה חזקה (סמכה על בעלה. ומודה להלכה בכדרב יוסף); דייני גולה: חזקה.

נא. אין חזקה לו' י' ז' נצ' זקסל, אפילו יחד לה קרקע אחרת למוזנות. *התגרשה - אפילו בספק וחייב במוזנותיה - יש (מז).

הציגה 'סיי שבעלה נתן לה שדה - זכתה, ואינו אוכל פירות (בעין יפה נתן). שמכר לה - ר"נ: קנתה (רב, רבא להלכה: והבעל אוכל פירות; ר' יוחנן ותלמידיו, ר"ח: אינו אוכל, זו מתנה עם אחריות). רב יהודה, רבא להלכה: בכסף שלא נודע לבעל לא קנתה (רצה רק לגלותו [ולא קנתה בעצם השטר, שבמכר אינו קונה בלי מעות אלא שדה הנמכרת מפני גריעותה]).

לזה מהעבד ושחררו, מהאשה וגרשה - אין להם עליו כלום (שממונם היה שלו; ומה ששעבד להם נכסיו אינו אלא לגלות מעותיהם).

נא: אין לקבל פיקדון מגשים, מעבדים ומילדים (שמא אינו שלהם). קיבל - יחזיר להם, ולקטן יעשה סגולה (ר"ח: ספר תורה; רבבר"ה: דקל לפירות). מתו - יחזיר לבעל, לאדון ולירשי הקטן. אמרו בעת מותם 'של פלוני' - יחזיר לו; אא"כ אינו מאמין להם.

נב. [אמרה לבעלה במותה 'תכשיט זה של פלוני' - רב: ייתן לו, אם מאמין לה, לשון ב: אם פלוני אמיד; ואם לאו - לעצמו].

אין חזקה לו' ז' נצ' יפ, ולא ל' ז' נצ' ונך. רב יוסף: אפילו אינו סמוך על שולחנו; רבא חולק, וכן הלכה, ותנ"ה.

ולט' י' ולמע, המטפל בנכסים לאחר מות האב, ושטרות קנייה והלוואה כתובים על שמו, וטוען שהם שלו (ממשפחת אמו) - 'ך' וס: על האחים להביא ראיה. יי: על האח (רבה: עדים; רב ששת: קיום השטר); ר"ח: אא"כ יש להם דבר שאינם שותפים בו (אפילו עיסה). שמואל: מודה רב כשמת האח, שאין הראיה על יתומיו; וקשיא. תניא כרב, וכן באלמנה.

- נב: **קניין חזקה**⁵² - נכסי גר שמת ללא יורשים צריך סילמיו לקנותם⁵³. וכן הקונה קרקע, והמקבל מתנה, והאחים שחלקו, אחרי שש ורמי לו המקנה 'לך החזק וקנה', או בפניו⁵⁴. במתנה - שמואל: צריך שיאמר; אך רב הסתפק.
- נג. אופני הקניין - התקין פיקסס או חטיי מעט (אף שעכשיו נכנסים, בדוחק)⁵⁵, או *הגביה גבול השדה ותיקנו (ב"מ יד:); הרחיב בייזו י (עתה אפשר לעבור ברווח); הסיר אבן מן הגדר שייכנסו מי נהר להשקות, או שם אבן בנקב למנוע יציאתם (ר' יוחנן).
- נג: ר' יוחנן: 2 שדות (של גר) וביניהן גבול, החזיק באחת לקנות שתיהן - קנה רק זו שהחזיק⁵⁶. לקנות את השנייה - לא קנה כלל. לקנות עם הגבול; (ואת"ל לא) החזיק בגבול לקנות השדות - תיקו. ר"נ: בית ובתוכו בית, החזיק בחיצוני לקנות רק הפנימי, או להפך - לא קנה כלל. בפנימי לקנות שניהם - קנה (החיצוני משמש לו). *הקונה קרקע-חול וקרקע-נהר והחזיק באחת מהן - ר"נ א: לא קנה את האחרת (לכל אחת שימוש אחר); ב: קנה שתיהן (סז).
- בנה בניין בקרקע גר, ובא אחר והתקין דלתות - השני קנה (הראשון לא מנע כניסה. ר"נ). מצא בניין גמור וסד בו מעט או צייר עיטורים (1x1 אמה {רב יוסף} כנגד הפתח {ר"ח}); *או צורת חיה או עוף {רב} - קנה.
- רב ששת: הציע מצעים בקרקע גר ושכב - קנה בשימוש (כדתניא לגבי עבד כנעני). *וכן ההולך בשביל של כרמים (ק).⁵⁷
- נד. רב יהודה: השליך זרעים בתוך חריצי שדה הגר - לא קנה (עכשיו אין מעשה תיקון בקרקע אלא אח"כ ומאליו).

⁵² אחד מקנייני קרקע; שהם - כסף ("ש"דוֹת בְּכֶסֶף יְקוּנוּ". רב: כשנהוג שטר לא א"כ פֶּרֶשׁ או התנה); שטר ("סִפְרָה הַמְקַנְהוּ". שמואל: עַד שֵׁשׁלֶם, אֵא"כ נמכרת בְּגַלְל רֵעֵתָה {רב המנונא} או מִתְנָה; וְחִזְקָה... וְיִשְׁבְּרוּ... תִּפְשֶׁתֶם"; "וְיִרְשֶׁתֶם... וְיִשְׁבְּתֶם". קידושין כו. ונזכר כאן נא. פו. קנ: ועי' קנו).

⁵³ **העודר** (קונה; *נד). בנכסי גר כסבור שלו הם - לא קנה. בנכסי גר זה כסבור של גר אחר - קנה (יבמות נב:). המחזיק בשטר של גר לא קנה הקרקע המשועבדת; ואת גוף הנייר - לא נפשט. החזיק במשכון של הלְוֵה־הַגֵּר - חייב להחזיר (פקע שעבודו). במשכון של הגר, כשאינו בחצר המלווה - קנה זה כנגד חובו וזה השאר (ב"ק מט:).

וכדי שלא לאבדו (בעין הרע) **יקנה** מהם ס"ית; רנב"י: או תפילין ("אִם-נִתְּן... וְהִחַרְמֵתִי"); ר"ש: וכן ירושת בעל אשתו; רבא: וְרִנַח מְעִיסקָה; ר"פ: וּמְצִיאָה (עירובין סד:).

⁵⁴ הקונה בור ונמסר לו כסויו, בית ונמסר המפתח - קונה בחזקה וא"צ שיאמר המוכר 'לך החזק וקנה' (ב"ק נא: -נב, ושם כיו"ב במשיכת משפוכית לקניית עֶדְרָה).

⁵⁵ אמנם במכירת בית ובהשפעתו מסירת המפתח קונה (פסחים ד. ורש"י, אך ע"ש בתוס'), אך כאן קונה מן ההפקר וצריך להחזיק (רשב"ם). עשה מחיצה ע"ג מחיצה קיימת - לא הועיל, אפי' נבלעה התחתונה וקיימת העליונה; שבעת שעשאה לא הועילה (עירובין כה:).

⁵⁶ אך במוכר 10 שדות (אפילו ב-10 מדינות) כיוון שהחזיק באחת קנה כולן (להלן סז), כשנתן לו דמי כולן (קידושין כז:). רשב"ם; תוס'.

⁵⁷ שְׁלֵחֶלֶד נֶעֱשָׂה (ריב"ם). קנה כדי הילוד, ואם מְגַדֵּר קנה כדי נשיאת זמורות בלי לנגוע בגדר. ר' אליעזר: אף בשדה קנה ("הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְצָה וְלִרְחִיבָה..."). ק.

שמואל: קונה רק בכוונת תיקון הקרקע או העץ (לא אכילה): קציצת ענפים מכל הכיוונים (לא מצד אחד, להאכלת בהמות); ליקוט עשבים וקיסמים גדולים וקטנים; יישור הקרקע (לא החלקתה לדיש); פתיחת פתח אחד למים (לא 2 לצוד דגים).

עידור 1 (בשדה גר או תחת עץ) קונה - שמואל: רק מקומו. רב (*וכן פסק ר"נ): כל השדה, וכשאינן גבולותיה מסומנים צריך הפירת 2 שורות. *ולר' יוחנן - אף כשאין גבול קנה כל הנקראת 'שדה' (ולא שדות) פלוני (הגר) המושקית מבור' (נו.).

נד: שמואל, חכמי א"י, וכן פסק רב נחמן: קנה קרקע מגוי בכסף ובא אחר והחזיק (אמנם *באיסור {קידושין נט.}) - אין מוציאים מידו (הגוי הסתלק כשקיבל כסף, והיהודי לא קנה עד שיכתוב שטר); אא"כ דין המלך שאין קונה אלא בשטר.

נה. שמואל: חק המלכות חק; בפרכס חזקת קרקע 40 שנה; קוני שדה בתשלום מס-קרקע (כך הלכה. רהבדר"י: או מס-גולגולת) - קנו.

אדם בטל חייב במס, אם בני הקהילה (עליהם נופל העול) הם ששכנעו את גבאי המלך לפטרו; אך לא אם הגובים יזמו או ששכחו.

ר' אסי: חצב (*כו תנחם יהושע את הנחלות) הוא כגבול-השדה, והמחזיק קנה עד אליו; [אך אין גבול וחצב מפסיקים לענייני פאה (אלא נותן פאה 1) וטומאה (הנכנס בחורף לבקעה וספק האם הגיע לטומאה טמא, כספק-מגע; אף לר"א, המטהר בספק-כניסה לאותה שדה). רבין: אף לפאה ולטומאה. רבא: אף לשבת (להפריד בין 2 רה"ר, שר' יוסי פוטר מי שהוציא אליהן בהעלמה אחת 2 חצאי-שיעור. אך לרבה רק רה"י מפסיקה; ולאבבי אף כרמלית; רבא: אף גזיר-עץ; וכן לגיטין].

נו. [רב: יהושע מנה בנחלות (בספרו) רק ערים שעל גבולות השבטים. שמואל: כל א"י שהראה הקב"ה למשה חייבת במעשר, ולא הקיני, הקניזי והקדמני (ר"מ: נפתוחא, ערבאה, ושלמאה; ר"י: הר-שעיר, עמון ומואב; ר"ש: ערדיסקים, אסיא ואפמ"א).]

2-תנמי חזקה (על 3 שנים) שנמצאו קרף-תמע - משלמים כל דמי הקרקע. 2 עדים שונים על כל שנה מצטרפים, ואם הוזמו כולם - מחלקים התשלום. ר' עקיבא: אין מצטרפים ("דבר" ולא 1/2. ולרבנן⁵⁸, למעט 2 אומרים 'שערה 1 בגבה' ו-2' 1' בכרסה').

נו: רב יהודה: עד 1 אמר 'אכלה חטים' ו-1 'שעורים' - מצטרפים (יש טועים בזה). 'אכלה בשנים 1, 3, 5' והשני 'ב-2, 4, 6' - אין⁵⁹.

⁵⁸ דעת חזקיה כר"ע, וכשהעידה פת שגנב נפש וכת אחרת שמכר, אין עדי הגנבה נהרגים (אע"פ שלא התרו למלקות), וכן בעדי בן סורר ומורה 'בפנינו גנבי' ו'בפנינו אכלי' והוזמו; ור' יוחנן כרבנן, ונהרגים (סנהדרין פו: ומהרש"ל, אך י"מ שלמסקנה לא חלקו ב"דבר").

⁵⁹ עד אמר 'בפני אכלה 3 שנים הראשונות ממחזור השמיטה' וחברו 'בפני אכלה ב-3 האחרונות' - מצטרפים; וי"א שזה רק לר"ב"ק ומ"מ הלכה כן (סנהדרין ל:).

נז. 3 אחים (1 על שנה) וזר 1 - מצטרפים (3 עדויות); ולהזמה צריך את כולם, ואז מתחלקים בתשלום (כעדות 1). 2 עדי שטר, 1 קיים חתימתו ו-1 מת - רב אשי: אין אחי החי מצטרף עם אחר לקיים חתימת המת (3/4 הממון ע"פ אחים)⁶⁰.

מך מע שיש בהם לטי י (ז-3 זע) - קבועים, כגון: גידול תרנגולים בבית; עשיית מחיצה בגובה 10 טפחים לבהמה, לתנור או לרחיים; מקום לזבל במחיצה 3 טפחים או בעומק כזה. אך לא העמדת בהמה בחצר וכיו"ב (ר"נ: ברחקה שאחורי הבתים, שאין מקפידים על העמדה; ר"פ: בחצר, ומספק אין חזקה; רבינא: בחצר, ואין מקפיד, רק ר"א אוסר כניסה במדרגה).

נז: ר' בנאה: כל שימוש קבוע בחצר (התופס מקום) יכולים דייריה למנוע מדיר, חוץ מכביסה, שלא לשלוח אשה לכבס בנהר ולהתבזות (יחפה בגילוי שוק). [אין לעבור בשפת הנהר בעת כביסה אלא כשאין דרך אחרת, ואז יהא "ועצם עיניו מאות כהע"י⁶¹].

[יי' זן וי: חלוק של ת"ח⁶² - ארוך, שאין רגליו נראות; בגדו העליון - שאין חלוק נראה מתחתיו טפח; שולחנו - 2/3 מכוסה מפה, ועל השאר קערות וירק, וורהתליה שלו בצד החיצוני (חוץ מבליקה כשאין ילד ויש שמש); מיטתו - תחתיה רק מנעלים.]

נח. ר' בנאה מדד וציין מערות קבורה, נכנס למערת המכפלה (שרה עינה בראש אברהם שבזרועותיה) אך לא אצל אדם (דיוקני). עקביו כגלגלייחמה. כקוף מול אדם הכל—שרה—חנה—אדם—שכינה). מכשף חיטט בקברים ורב טובי אחז בזקנו, ובשנית נאלץ אביי לגזוז. בחמתו פענח ר' בנאה צוואות (לחלק עפר ועצמות ומוכים. לזהות בן, 1 בין 10, ולצאת מהמעצר בפתרון חידת אשתו) ותיקן כתובות שערי העיר (דיין שהורשע פסול; בראש הקללים דם, והרפואות - יין).]

נח: לר"ז (צינור קטן שתלה באוויר החצר) יש חזקה (ב-3 שנים) אך לא לגמרי (שמואל: יכול לדרוש להעבירו לצד השני; ר' חנינא: לקצרו; רב ירמיה בר אבא: יכול לבנות תחתיו). ולמחלה (צינור הניקוז לאורך הגג) - יש חזקה (לרב ירמיה בכנייה).

[אנפק = אנבג = אנטל = 1/4 לוג.]

נט. שמואל: צינור ניקוז מן הגג לחצר - יכול בעל החצר למנוע מבעל הגג לסתמו (זכה במים). ר' חמא חולק; אך אביו ובנו כשמואל.

לצדסע קטן (פחות מ-4 שלבים) אין חזקה (לא חש למחות, שאין קביעות), ולגדול יש.

⁶⁰ אם אין מי שיצטרף עם האחר, יחתום העד החי על חרס וישליכנו בב"ד ומשם תיקים חתימתו ויוכל (אפי' הוא) להצטרף להעיד על המת. כתובות (כא. [חכמים]). תוס'.

⁶¹ והעובר ומסתפל (רש"י: באשת איש) - אין לו חלק לעולם הבא (עירובין יח, ע"ש וע"ז כ.: ונדה יג.).

⁶² ר"מ: לא כל הרוצה ינהג כתי"ח (יוהרה. תענית י: ורש"י). ר' יוחנן: ת"ח שעל בגדו רבב (בבגד תחתון שכבת זרע) חייב מיתה ("משנאי אהבו מות"). שבת קיד. ע"ש.

ללקט קטן אין חזקה (ארעי), אא"כ עשהו לאור. לגדול (נכנס בו ראש; ר' יהודה: או שיש מסגרת) יש חזקה (*כב:); אא"כ גבוה מהרצפה 4 אמות (ר"ן: אין השכן יכול למחות על עשייתו; ר' אלעאי ופסק ר"א בר ממל: יכול, פן יעלה על כסא ויביט).

נט: לבב הבולט טפח לחצר יש חזקה (3 שנים). ארכו 4 טפחים (ויותר) ורחבו טפח - החזיק ב-4X4. פחות מטפח - אין לו חזקה, ואין יכול למחות בבעל-החצר מלהשתמש בזיו. בעל החצר - רב הונא: מוחה בבעל הזיו; רב יהודה חולק (יסב פניו וישתמש).

ס ומש"ל חלונות מהבית לחצר (היזק ראיה). פתח - ר' ישמעאל בר"י: חזקה מיד (בפניו ולא מחה); ר' חייא חולק (צריך 3 שנים).

ס. רב נחמן: החזיק 3 שנים בחלון שפתח לחצר, ובא השכן ובנה כנגדו, ושתק - חזקה לאלתר.

דייר שקנה בית בחצר סמוכה - לא יפתחהו לחצר זו (מרבה דיירים שיעברו בחצר); אך רשאי לחלק חדר ל-2 או ל-2 קומות.

לא יפתח לחצר פתח או חלון מול זה של בית אחר; ולא ירחיבו, ולא יפצלו (צניעות, ועל זה שיבב בלעם). ומותר כשרה"ר ביניהם.

אין לעשות חלל (מערה) תחת יי"י. רבי אליעזר מתיר אם רצפת רה"ר יציבה לשאת עגלה טעונה אבנים.

אין להוציא זיו ומרפסת לרה"ר (ולמבוי מותר במחילת דייריו). הרוצה, יכנוס קירות ביתו ויוציא. הקטין ולא הוציא - יכול להוציא (ר' יעקב: ר"ל אינו חולק); להחזירים לקדמותם ר' יוחנן אוסר (החזיקו רבים) ור"ל מתיר (די ברה"ר). [קשט עצמן קודם].

ס: קנה חצר עם זיזים ומרפסות - בחזקת כשרות (טוענים לו). נפלה - רב הונא: חוזר ובונה אותה כך.

לאחר ק"י פ י מ" רבו הרוצים להימנע לגמרי מבשר ומיין. ר' יהושע: חובה להתאבל אך לא יותר מדי (אין הציבור יכול), אלא: להניח מקום ריק - בסעודה (הדגים המטוגנים בסולת), בקישוטי אשה (הרקקה, לא לסוד להשיר השער), ובסיוד הבית בסיד (אמה על אמה, מול הפתח) וכן בציורים בסיד ובצבעים. ומותר לסיידו (לגמרי) כשעירב בסיד חול או תבן (כהה יותר); ר' יהודה: לא בעירוב חול (חזק יותר). קנה חצר מסוידת או מצוירת - א"צ לקלף; אך לא יחזור ויבנה ככ⁶³.

"אם-לא אעלה את-ירושלים על ראש שמחתי" - אפר בראש החתן, במקום תפילין.

⁶³ וכן גזרו על עטרות חתנים ועל שיר בבית משתה (סוטה מט., גיטין ז. וע"ש). מלבד זאת, עיקר האבלות על החורבן מרוכז בימי בין המצרים. עיי' תענית (כח: ל:), ולגבי כלל התעניות על כך ראה ר"ה יח:). לתקנות ולמנהגים יזכר למקדש, עיין ר"ה (ל.), סוכה (מד.), פסחים (קטו.), מנחות (סו.) ויומא (יט:).